

center for civil
liberties
центр громадянських
свобод

Насильницькі зникнення та принцип універсальної юрисдикції

можливості кримінального
переслідування громадян РФ

Насильницькі зникнення та принцип універсальної юрисдикції: можливості кримінального переслідування громадян РФ

Автор: Олег Мартиненко, член експертної ради Центру громадянських свобод, доктор юридичних наук, професор, кримінолог, ветеран війни Росії проти України.

Автор і видавець: Громадська організація «Центр громадянських свобод»
Мови видання: українська
Посилання на сайт: <https://ccl.org.ua>
E-mail: office@ccl.org.ua

Використання опублікованих матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

Рекомендоване цитування: Мартиненко О., Насильницькі зникнення та принцип універсальної юрисдикції: можливості кримінального переслідування громадян РФ
Центр громадянських свобод. 2026. 68 с.

Зміст

Вступ	4
1. Насильницькі зникнення як міжнародний злочин у сучасній теорії права . . .	6
Термін «насильницьке зникнення»: історія формування	6
Хто є жертвами насильницьких зникнень?	7
Правові рамки	9
Обов'язки держав-учасниць	10
2. Порівняльний аналіз національних особливостей притягнення до відповідальності осіб, причетних до насильницьких зникнень	12
2.1. Правові можливості країн, які мають спільні кордони з РФ.	12
2.2. Правові можливості країн, які найчастіше відвідують громадяни РФ як туристи .	16
2.3. Правові можливості країн з найбільшою чисельністю громадян РФ, які довгостроково перебувають на їхній території	18
3. Потенціал міжнародної співпраці у кримінальному переслідуванні підозрюваних осіб	22
4. Висновки	30
5. Рекомендації Уряду України	32
Додаток	34

Вступ

Переслідування насильницьких зникнень у контексті російсько-української війни має виняткову актуальність, адже йдеться про грубі порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини. Насильницькі зникнення – це не лише індивідуальна трагедія для жертв та їхніх родин, але й інструмент терору, спрямований на залякування цивільного населення та придушення будь-яких форм спротиву. В умовах війни такі практики країни-агресора набули системного характеру, що потребує належного міжнародного реагування.

Станом на 23.02.2026 в Україні понад 92 тисячі військових та цивільних осіб вважаються зниклими безвісти за особливих обставин.¹ Правозахисні організації, які документують воєнні злочини Росії проти України з 2014 року, обліковують понад 16 000 зниклих безвісти та незаконно ув'язнених цивільних.²

Робоча група ООН з питань насильницьких або недобровільних зникнень з початку повномасштабної російської агресії зафіксувала численні повідомлення про насильницькі зникнення, вчинені російськими збройними силами щодо військовополонених, цивільних осіб, місцевих посадовців, правозахисників, журналістів та священників в окупованих частинах України. Робоча група зазначила, що фактична кількість випадків, ймовірно, була значно вища, ніж та, про яку їм стало відомо.³

У 2024 році Deutsche Welle повідомляла, що чверть військовослужбовців, які повернулися в Україну, не були підтверджені Росією як військовополонені, тому в Україні вони вважалися зниклими безвісти.⁴ Враховуючи, що в російському полоні перебувають понад 7000 українських військових, можна припустити, що ще близько 1700 захисників приховуються російською стороною від обліку, тобто є жертвами насильницьких зникнень.

Тисячі українських цивільних, за даними Спеціального доповідача ООН станом на травень 2025 року, вважалися такими, що зазнали насильницького зникнення в місцях тримання під вартою в Російській Федерації.⁵ У Донбасі за період 2014–2019 років правозахисники зареєстрували 4656 випадків насильницьких зникнень, а після повномасштабної російської агресії – ще 5140 випадків.⁶

Дослідження міжнародних експертів 2026 року засвідчили, що насильницькі зникнення українців є не окремими злочинами, а частиною широкомасштабних і систематичних нападів на цивільне населення, що здійснюються відповідно до державної політики РФ і передбачають послідовне та неодноразове вчинення таких дій, як переслідування, незаконне ув'язнення, депортація або примусове переселення, катування, зґвалтування та інші форми сексуального насильства.⁷

Переслідування таких злочинів є ключовим елементом у боротьбі з безкарністю, яка традиційно супроводжує конфлікти. Міжнародний вимір має особливе значення: насильницькі зникнення підпадають під юрисдикцію міжнародних судових інституцій і можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності, якщо здійснюються систематично або масово. Це означає, що розслідування таких діянь має значення не лише для України, а й для всієї міжнародної спільноти, яка прагне утвердити принципи верховенства права навіть у часи війни.

1 Понад 90 тисяч українців вважаються зниклими безвісти/Українська правда, 26.02.2026. <https://www.pravda.com.ua/news/2026/02/26/8022844/>

2 <https://ccl.org.ua/news/lyudy-klyuchovi-80-mist-po-vsomu-svitu-vymagayut-zvilnytyponevolenyh-i-deportovanyh-u-rf/>

3 Насильницькі або недобровільні зникнення. Робоча група з питань насильницьких або недобровільних зникнень. А/НRC/51/31. 12 August 2022.

4 DW Українською, «Зниклі безвісти військові: як повернути рідних і що робить Червоний Хрест?» 19 листопада 2024 р., [youtube.com/watch?v=6MgbVUcMtKI](https://www.youtube.com/watch?v=6MgbVUcMtKI)

5 Ситуація у сфері прав людини в Російській Федерації. Доповідь Спеціального доповідача з питань ситуації у сфері прав людини в Російській Федерації Маріани Кацарової. Резолюція ГА ООН/А/НRC/60/59, 15 вересня 2025 року. <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc6059-situation-human-rights-russian-federation-advance-edited-version>

6 <https://t4pua.org/files/doc/1604924004.pdf>

7 Система переслідувань, яку Росія застосовує проти українських цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях. 2026. https://koordshtab.gov.ua/uploads/Civilian_Detainees_White_Paper_Ukrainian_c8cb07d479.pdf?fbclid=IwY2xjawRS1WZleHRuA2FlbQlxMABicmlkETEyY2I3dFdWN2VhQ0djRVROc3JOYwZhcHBfaWQQMjlyMDM5MTc4ODlwMDg5MgABHn_V8Gyv6MroYzLFNrqwdSqOWx8AD0YoXYm9UL0vq8GeGkg3JHJ61kf9JfP_aem_mbbjKAsGitPHlnyvBRMR-A

Таким чином, актуальність переслідування насильницьких зникнень полягає у трьох вимірах: захист прав людини, забезпечення справедливості для жертв та їхніх родин, а також утвердження міжнародних стандартів відповідальності за злочини проти людяності.

Метою нашого огляду є оцінка правових можливостей країн, які найчастіше мають справу з візитами російських громадян, у сфері переслідування осіб, причетних до вчинення насильницьких зникнень у контексті російсько-української війни.

Завданнями огляду, відповідно, є:

– визначення правових рамок злочину насильницьких зникнень з позицій міжнародних документів, передусім Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року (далі – Конвенція);

- аналіз міжнародних зобов'язань держав-учасниць Конвенції, імplementованих у національне законодавство;
- аналіз законодавства країн, на території яких існує ймовірність перебування громадян РФ, причетних до насильницьких зникнень військових та цивільних осіб України, з позицій можливості кримінального та судового переслідування;
- оцінка можливості притягнення до кримінальної відповідальності іноземців, які вчинили злочин насильницького зникнення за принципом універсальної юрисдикції;
- формування чіткої картини законодавчої бази різних держав, оцінка їх правових можливостей для кримінального та судового переслідування винних у вчиненні міжнародних злочинів, а також національні обмеження у застосуванні принципу універсальної юрисдикції.

Методологія проведеного огляду ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що дозволяють комплексно проаналізувати явище насильницьких зникнень та можливості їх кримінального переслідування в міжнародному вимірі. Базовим є доктринальний (догматичний) метод, який застосовано для тлумачення норм міжнародного та національного права та доповнено системним підходом, що дозволяє розглядати насильницькі зникнення як комплексне правове явище на перетині міжнародного гуманітарного права, кримінального права та права прав людини. Історико-правовий метод використано для опису еволюції поняття насильницького зникнення та формування відповідних міжнародних стандартів.

Ключове місце у дослідженні займає порівняльно-правовий метод, за допомогою якого здійснено аналіз національного законодавства 26 держав, відібраних за критеріями географічної близькості до РФ, туристичної привабливості для її громадян та масштабів довгострокового перебування громадян РФ на їхній території.

Додатково застосовано метод кабінетного дослідження (desk research), що передбачає аналіз вторинних джерел – міжнародних доповідей, аналітичних матеріалів, наукових публікацій та відкритих інформаційних ресурсів. Загалом у межах дослідження опрацьовано 96 науково-правових джерел, що забезпечило належну правдивість проведеного аналізу. Такий комплексний підхід забезпечує належний рівень обґрунтованості висновків, водночас враховуючи об'єктивні обмеження дослідження.

Одночасно необхідно зауважити, що вичерпне дослідження умов застосування універсальної юрисдикції стосовно злочину насильницьких зникнень є об'єктивно ускладненим через

низку факторів, що мають як правовий, так і практичний характер. Насамперед йдеться про різноманітність національних правових систем, що ускладнює проведення уніфікованого порівняльного аналізу, а також постійна динаміка законодавчих змін, які не завжди встигають відобразитися у доступних джерелах.

Крім того, варто враховувати інституційні та політичні обмеження, які впливають на рівень міжнародної співпраці та прозорість правозастосовної практики. У низці випадків відсутність імplementації міжнародно-правових норм або їх формальний характер не дозволяє повною мірою оцінити реальні механізми притягнення до відповідальності. Сукупність зазначених обставин зумовлює вибірковий характер цього огляду.

1. Насильницькі зникнення як міжнародний злочин у сучасній теорії права

Термін «насильницьке зникнення»: історія формування

Насильницькі зникнення стали відомі у 1960-х роках як частина репресивної державної політики у Гватемалі. Дещо пізніше стала відомою практика їх широкого застосування у 1970-х в таких країнах, як Уругвай, Колумбія, Гондурас, а також – у вигляді сумнозвісних «польотів смерті» (Death flights) – в Аргентині та Чилі.

Проте слід зауважити, що історично застосування насильницьких зникнень фіксується з часів масових репресій 1920–1950-х років, організованих керівництвом СРСР для ліквідації реальних і потенційних політичних опонентів, залякування населення, зміни національної та соціальної структури суспільства. У період так званого «Великого терору» (1937–1938 рр.) на території України, наприклад, було засуджено 198 918 осіб, з яких близько двох третин – до розстрілу.⁸ Насильницькі зникнення були одним з основних інструментів терору в СРСР, який супроводжувався масовими нічними облавами, катуванням, фальсифікацією доказів, позасудовими вироками та таємними розстрілами. Офіційно насильницькі зникнення були оформлені у вигляді спеціального формулювання вироку про засудження жертви «до 10 років виправно-трудоного табору без права листування та передач». Таке формулювання, затверджене спеціальним наказом, означало смерть репресованої особи та мало на меті приховати реальні масштаби розстрілів.⁹

Але з урахуванням тривалої закритості архівів та належності СРСР до коаліції країн-переможниць нацизму належна оцінка масштабів насильницьких зникнень в СРСР була надана лише у 1980-х роках.

Уперше про існування такого явища, як насильницьке зникнення, офіційно заявила у своєму звіті 1977 року Міжамериканська комісія з прав людини¹⁰, чю позицію згодом підтримала Генеральна Асамблея ООН, у 1978 році закликавши держави співпрацювати у пошуку безвісти зниклих.¹¹ Проте Декларація про захист усіх осіб від насильницьких зникнень з'явилася лише у 1992 році, визначивши, що будь-який акт насильницького зникнення засуджується як серйозне і кричуще порушення прав людини, а систематичне вчинення таких актів за своїм характером є злочином проти людності.¹²

Декларація не надала вичерпного визначення терміну «насильницьке зникнення» через його складну природу, яка одночасно перебуває в юрисдикції міжнародного права людини, міжнародного гуманітарного права, а також міжнародного кримінального права. З цієї причини положення Декларації слід розглядати як сукупність принципів щодо заборони насильницьких зникнень, визначених у міжнародному праві прав людини та міжнародному звичаєвому праві, а також відшкодування постраждалим від таких актів.¹³

Перше визначення злочину насильницького зникнення сформувалося дещо пізніше, у тексті Міжамериканської конвенції про насильницькі зникнення осіб від 9 червня 1994 року (набула чинності 28 березня 1996 року). Стаття 2 Конвенції розуміє насильницьке зникнення як «... акт позбавлення особи або осіб волі в будь-якій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють із дозволу, за підтримки чи за згодою держави, у разі подальшої відмови визнання факту позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнахо-

8 Великий терор. Роковини трагедії // Український інститут національної пам'яті. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/velykyy-teror-rokovyny-tragediyi>

9 Robert Conquest. The Great Terror: A Reassessment. Oxford University Press, 2007, p. 287. <https://books.google.com.ua/books?id=ubXQSk2qfXMC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>

10 Report on the Human Rights Situation in Chile. OAE. 1977. <https://cidh.oas.org/countryrep/chile77eng/index.htm>

11 UNGA Resolution 33/173: Disappeared persons. 1978. <https://docs.un.org/en/A/RES/33/173>

12 Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року «Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення». Преамбула та ст. 1. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225#Text

13 Enforced Disappearances: National Practice v. International Standards. Analytical report. Ukraine5AM Coalition. 2024. 56 p. P. 6. https://ulag.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/Znyknennya_web-2.pdf

дження зниклої особи, внаслідок чого цю особу залишено без захисту закону та процедурних гарантій».¹⁴

Римський статут Міжнародного кримінального суду у 1998 році вдосконалив положення Декларації та Міжамериканської конвенції, поєднавши у розумінні суті насильницького зникнення два важливих елементи:

1. Формування вичерпного переліку можливих видів діянь.

Насильницьке зникнення – це арешт, затримання або викрадення людей державою або політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки або згоди, у разі подальшої відмови визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю або місцезнаходження цих людей із метою залишення їх без захисту закону впродовж тривалого періоду.

2. Закріплення як однієї з форм злочинів проти людяності.

Насильницькі зникнення належать до злочинів проти людяності, якщо вони здійснюються у вигляді широкомасштабного або систематичного свідомого нападу проти будь-якого цивільного населення (ст. 7).¹⁵

Подальше вдосконалення міжнародного права призвело до створення Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року (набула чинності 23 грудня 2010 року), положення якої мають обов'язкову юридичну силу для країн-учасниць. Стаття 2 Конвенції пропонує вважати насильницьким зникненням арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, внаслідок чого цю особу залишено без захисту закону.¹⁶

У 2024 році Комітет з насильницьких зникнень та Робоча група з насильницьких або недобровільних зникнень випустили спільну заяву щодо так званих «короткострокових насильницьких зникнень», які можуть відбуватися як в неофіційних, так і в офіційних місцях позбавлення волі в контексті боротьби з тероризмом і організованою злочинністю, врегулювання внутрішнього або міжнародного збройного конфлікту, контролю демонстрацій та ін.

У заяві було акцентовано на тому, що «... заборона насильницьких зникнень набула статусу імперативної норми міжнародного права (*jus cogens*), яка має універсальну обов'язкову силу в усі часи», оскільки злочин зазвичай є комплексним порушенням права на життя, заборону катувань, права на свободу і визнання правосуб'єктності.¹⁷

Хто є жертвами насильницьких зникнень?

Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року визначає жертву насильницького зникнення як будь-яку зниклу особу та будь-яку фізичну особу, якій спричинено безпосередню шкоду в результаті насильницького зникнення (ст. 24).¹⁸

Ширше трактування пропонує резолюція 60/147 Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 2005 року, в якій жертвами вважаються особи, «... які зазнали шкоди індивідуально або колективно, включаючи фізичну або психічну шкоду, душевні страждання, матеріальні втрати або суттєвий утиск їхніх основоположних прав, унаслідок дій або бездіяльності, які є грубими порушеннями

14 Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons dated from June 6th, 1994. <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-60.html>

15 Римський статут міжнародного кримінального суду: міжнародний документ від 17 липня 1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

16 Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: міжнародний документ від 20 грудня 2006 року, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

17 Joint statement on so-called «short-term enforced disappearances». UN. Committee on Enforced Disappearances; UN. Human Rights Council. Working Group on Enforced or Involun. CED/C/11. 31 October 2024. <https://digitallibrary.un.org/record/4069020?ln=ru&v=pdf>

18 Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: міжнародний документ від 20 грудня 2006 року, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

міжнародних норм у сфері прав людини або серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права».

У відповідних випадках та відповідно до національного законодавства зазначена резолюція також може розуміти під «жертвою»:

- близького родича або утриманців безпосередньо потерпілої особи;
- осіб, які зазнали шкоди під час втручання з метою надання допомоги постраждалим у біді або запобігання віктимізації.

Перелічені особи вважаються постраждалими незалежно від того, чи було встановлено, затримано, притягнуто до кримінальної відповідальності або засуджено особу, яка вчинила правопорушення, а також незалежно від родинних зв'язків між особою, яка вчинила порушення, і постраждалою особою.¹⁹

Як на окремій групі постраждалих Робоча група з насильницьких та недобровільних зникнень у 2013 році акцентувала на дітях, визнаючи ряд ситуацій, за яких вони стають жертвами злочинів:

- самі діти безпосередньо зазнають насильницького зникнення, в тому числі діти-мігранти, діти-солдати, діти у спеціальних закладах;
- діти народжуються під час перебування в неволі їхньої матері, яка зазнала насильницького зникнення. У цьому випадку діти народжуються в місцях несвободи та документи, що підтверджують їхню справжню особу, найчастіше приховуються, знищуються або підробляються;
- діти стають жертвами через те, що насильницькому зникненню піддаються їхня мати, батько, опікун або інший родич.²⁰

Окремою групою потерпілих від насильницьких зникнень є жінки. Статистично вони в значно менших масштабах, на відміну від чоловіків, стають безпосередніми жертвами. Проте, як рідні зниклих родичів-чоловіків, що також відноситься їх до жертв насильницьких зникнень, вони складають чисельну цільову групу. Крім того, як жертви насильницьких зникнень, жінки часто стають жертвами супутнього сексуального насильства, що призводить до психологічних травм, що соціальної стигматизації та руйнування сімейних структур.²¹

Приклади найбільш поширених варіантів насильницьких зникнень в контексті російсько-української війни

Євген Ставцев жив у Донецьку, доглядав за хворими матір'ю і тіткою. 6 жовтня 2017 року ввечері його з власної квартири викрали невідомі озброєні люди. Вони також забрали документи, ноутбук, комп'ютер сина та автомобіль, який стояв біля будинку. Декілька місяців він вважався зниклим безвісти, а місцева влада приховувала інформацію про місце його перебування.

Тим часом він опинився в одній з імпровізованих в'язниць Міністерства державної безпеки так званої «ДНР». Євген зазнав численних фізичних і психологічних знущань: його били, катували електричним струмом, він втратив три зуби і слух на праве вухо.

24 жовтня 2019 року Євген був засуджений до 14 років позбавлення волі за шпигунство й участь у терористичній організації. Зараз він перебуває у Макіївській виправній колонії № 32.

¹⁹ Основні принципи та керівні принципи щодо права на захист і відшкодування для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. Резолюція 60/147 Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 2005. Принцип V, параграфи 8–9. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2021-08/N0549642.pdf>

²⁰ General comment on children and enforced disappearances adopted by the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances at its 98th session, 31 October–9 November 2012. UN. Human Rights Council. Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. A/HRC/WGEID/98/1. 14 February 2013. Paragraphes 2, 3. <https://digitallibrary.un.org/record/768005?ln=ru&v=pdf>

²¹ General comment on children and enforced disappearances adopted by the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances at its 98th session, 31 October–9 November 2012. UN. Human Rights Council. Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. A/HRC/WGEID/98/1. 14 February 2013. Paragraphes 4, 5. <https://digitallibrary.un.org/record/768005?ln=ru&v=pdf>

Сергій Строев, 32-річний мешканець селища Ківшарівка Харківської області був викрадений 28 квітня 2022 року. Чоловік виходив із під'їзду власного будинку, коли його схопили представники російської окупаційної влади, які були у масках та з автоматами. Сергію заламали руки та повели до квартири. У помешканні провели обшук. Через деякий час його вивели, зашхали в машину з буквою «Z» і відвезли у невідомому напрямку. Під час обшуку окупанти вилучили ноутбук та сумку з портмоне, паспортом, телефоном і ключами від квартири.

1 березня 2022 року Сергій Строев брав участь у мітингу протесту проти окупаційної влади. Він знімав відео та публікував його на своїй сторінці в Instagram. Раніше разом з іншими чоловіками він брав участь в чергуваннях, охороняючи майно односельців від мародерства, привозив людям ліки та їжу.

Окупаційна влада не одразу зізналася матері, що утримує Сергія Строева. Рідним викраденого чоловіка озвучувались різні версії: що його не заарештовували; що Сергія відпустили того ж дня, коли й викрали. Але через кілька днів після арешту Сергія, в його квартирі знайшлися паспорт та телефон, які, за словами сусідів, були занесені військовими у масках.

Після тривалих пошуків у відділках окупаційної поліції, блокпостах та місцях утримання цивільних громадян матері вдалося дізнатися від представника ФСБ, що Сергія, разом з іншими ув'язненими, вивезли в Белгород «на перевиховання».

З 28 квітня 2022 року жодної інформації про ймовірне місце перебування Сергія Строева немає.

Дмитро М. був мобілізований до Збройних Сил України навесні 2022 року. У лютому 2023 року під час бойового зіткнення в Донецькій області був поранений та потрапив у полон, про що безпосередні командири нічого не знали, оскільки місце бою залишилося під контролем ворога. З цієї причини за інформацією військової частини Національне інформаційне бюро та Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими обліковували Дмитра як зниклого безвісти. Запити рідних до Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) не дали результату, оскільки російська сторона не підтвердила перебування Дмитра у полоні.

Водночас Дмитро близько року утримувався у Калінінській виправній колонії №27 на тимчасово окупованій території (м. Горлівка) разом з іншими поневоленими громадянами України – військовими та цивільними. З ним проводилися усі процесуальні дії: документування допитів, дактилоскопія, оформлення особової справи, фотографування, що дає підстави говорити про свідоме приховування російськими посадовими особами Дмитра від обліку та моніторингу з боку МКЧХ.

Лише у 2024 році звільнені з полону військовослужбовці ЗСУ за фотографією впізнали Дмитра та підтвердили, що він живий і перебуває в полоні. Повторні запити України через МКЧХ призвели до того, що російська сторона визнала факт перебування Дмитра під своєю юрисдикцією. Саме тоді рідні дізналися про те, що Дмитро живий. Одночасно він був переведений до СІЗО №2 м. Бійськ Алтайського краю, де утримувався до звільнення з полону у травні 2025 року. Увесь час перебування в полоні Дмитро знаходився *incommunicado*.

Правові рамки

На сьогодні правові засади протидії насильницьким зникненням викладені у таких правових джерелах:

- Декларація про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 1992 року;
- Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року (ратифікована Україною 17 червня 2015 року);
- Люблянсько-Гаазька конвенція про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини 2023 року (підписана Україною 14 лютого 2024 року);

- Міжамериканська конвенція про насильницькі зникнення осіб 1994 року;
- доповіді Робочої групи з насильницьких та недобровільних зникнень (WGEID), результати її візитів до країн, зауваження загального порядку;
- зауваження загального порядку, доповіді, заключні зауваження та думки Комітету ООН з насильницьких зникнень (CED);
- думки та заключні зауваження Комітету ООН з прав людини (HRC), правові принципи якого застосовуються до всіх держав, що ратифікували Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ICCPR);
- практика Міжамериканського суду з прав людини (IACtHR) та Міжамериканської комісії з прав людини (IACHR);
- резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи (PACE) з наступними рішеннями національних урядів;
- прецедентне право Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Обов'язки держав-учасниць

У Декларації функції держав викладені в максимально узагальненому вигляді: «Кожна держава зобов'язана вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання та викорінення актів насильницького зникнення на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією».²² Тому для аналізу обов'язків держав зазвичай звертаються до положень Конвенції, усю сукупність яких, на думку експертів EHRAC, можна поділити за трьома напрямками: доступ до правосуддя, заходи щодо запобігання насильницьким зникненням та забезпечення прав потерпілих.

Доступ до правосуддя передбачає необхідність криміналізувати акти насильницьких зникнень, проводити швидке та ефективно розслідування і заборонити амністію за такою категорією справ.

Криміналізація полягає в обов'язку держави визначити насильницькі зникнення окремим кримінальним злочином у внутрішньому законодавстві та визначити відповідне покарання, пропорційне крайній серйозності такого злочину (статті 4, 7 Конвенції). При цьому закріплення у національному кримінальному законодавстві окремого злочину насильницького зникнення має містити три сукупних мінімальних елементи:

- позбавлення волі проти волі відповідної особи, будь то законне чи незаконне;
- участь державних посадових осіб, принаймні опосередковано, шляхом мовчазної згоди;
- відмова розкрити долю та місцезнаходження відповідної особи.²³

Доречно зауважити, що Робоча група з насильницьких та недобровільних зникнень у 2010 році дійшла висновку, що покарання за злочин насильницького зникнення у вигляді позбавлення волі на строк від 25 до 40 років узгоджується з положеннями Декларації. Як приклад Робоча група навела приклади наступних національних практик:

- Колумбія – від 320–540 місяців тюремного ув'язнення до 480–600 місяців за наявності обтяжуючих обставин, а також штраф і заборона обіймати посаду на державній службі на строк від 160 до 360 місяців;
- Гватемала – 25–40 років тюремного ув'язнення, а також можливість застосування смертної кари;

22 Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року «Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення». Ст. 3. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225#Text

23 Enforced Disappearances in Europe: Obligations of States in International Human Rights Law. Legal Guide. EHRAC, Middlesex University. February 2025. 26 p. P. 6. https://ehrac.org.uk/wp-content/uploads/2025/03/EHRAC-State-Obligations-ED-Guide-25_ENG_v1.pdf

- Болівія – від 5–15 років тюремного ув'язнення і до 30 років за наявності обтяжуючих обставин;
- Перу – не менше 15 років тюремного ув'язнення і заборона обіймати посади на державній службі;
- Уругвай – 2–25 років позбавлення волі.²⁴

Заходи щодо запобігання включають зобов'язання щодо встановлення правових гарантій для осіб, позбавлених волі; ведення офіційного обліку місць тримання під вартою; забезпечення доступу до місць несвободи та навчання посадових осіб.

Забезпечення прав потерпілих включає заходи з дотримання права на встановлення істини; зобов'язання держави шукати зниклих осіб; заходи щодо відшкодування збитків, включаючи компенсацію, реабілітацію, сатисфакцію, гарантії неповторення; зобов'язання прояснити правове становище зниклих осіб та їхніх родичів.²⁵ Неважко помітити, що за своєю сукупністю наведений обсяг зобов'язань держави вкладається у загальноприйняті напрями перехідного правосуддя як провідної концепції подолання наслідків авторитарних режимів та збройних конфліктів.

Проте в межах завдань цього огляду основним інтересом є положення Конвенції, які стосуються співпраці держав у наданні взаємної правової допомоги в кримінальних справах, порушених за злочин насильницького зникнення, у тому числі у наданні усіх наявних у їхньому розпорядженні доказів, необхідних для розгляду (ст. 14). У зв'язку з цим доцільно вказати такі зобов'язання держав, як:

- встановлення власної компетенції у випадку, коли підозрювана у злочині особа перебуває на будь-якій території під її юрисдикцією, лише якщо держава не видає або не передає підозрювану особу будь-якій іншій державі відповідно до своїх міжнародних зобов'язань або не передає її до міжнародного кримінального суду (ст. 9);
- взяття під варту підозрюваної особи з подальшим розв'язанням питання участі особи у кримінально-процесуальних діях, процедурі передачі або екстрадиції (ст. 10);
- проведення попереднього слідства чи розслідування встановлених фактів з подальшим інформуванням про їхні результати держав-учасниць, а також про свій намір здійснювати надалі свою юрисдикцію (ст. 10);
- передача справи своїм компетентним органам для кримінального переслідування особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину насильницького зникнення, якщо держава не видає зазначеної особи чи не передає її іншій державі згідно зі своїми міжнародними зобов'язаннями або міжнародному кримінальному суду (ст. 11);
- неможливість відхиляти прохання про видачу на підставі оцінки злочину насильницького зникнення як політичного злочину або як правопорушення, пов'язаного з політичним злочином, або як правопорушення, учиненого з політичних мотивів (ст. 13).
- видача підозрюваних осіб незалежно від наявності відповідного договору між державами, за винятком випадків, коли є серйозні підстави вважати, що прохання про видачу подається з метою переслідування або покарання тієї чи іншої особи з причини її статі, раси, віросповідання, національної приналежності, етнічного походження, політичних поглядів чи приналежності до певної соціальної групи або що виконання прохання про видачу може завдати шкоди цій особі з будь-якої із цих причин (ст. 13);
- надання найповнішої взаємної правової допомоги в кримінальних справах, порушених за злочин насильницького зникнення (ст. 14).

24 Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. UN. Human Rights Council. Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. A/HRC/16/48/Add.3. 28 December 2010. Paragraph 40. <https://digitallibrary.un.org/record/697810?ln=ru&v=pdf>

25 Enforced Disappearances in Europe: Obligations of States in International Human Rights Law. Legal Guide. EHRAC, Middlesex University. February 2025. 26 p. https://ehrac.org.uk/wp-content/uploads/2025/03/EHRAC-State-Obligations-ED-Guide-25-ENG_v1.pdf

2. Порівняльний аналіз національних особливостей притягнення до відповідальності осіб, причетних до насильницьких зникнень

Станом на сьогодні щонайменше 26 країн мають інтенсивні контакти з громадянами РФ, які перетинають їхні національні кордони з метою туризму, довгострокового перебування або реалізації особистих інтересів.

Це передусім країни, що мають спільні кордони з РФ: Фінляндія, Естонія, Латвія, Грузія, Монголія, Казахстан, Азербайджан, Туркменістан, Китайська Народна Республіка.

По-друге, це країни, які найчастіше відвідують громадяни РФ як туристи: Таїланд, Туреччина, Франція, Італія, Іспанія, ОАЕ, Єгипет.

По-третє, це країни з найбільшою чисельністю громадян РФ, які довгостроково перебувають на їхній території: Вірменія, Греція, Литва, Австрія, Швейцарія, Німеччина, Чехія, Сербія, Канада, Узбекистан.

У нашому аналізі ми приділили увагу саме цим країнам, оскільки ймовірність появи на їхній території громадян РФ, причетних до насильницьких зникнень українців, є досить високою. Метою аналізу є формування чіткої картини законодавчої бази різних держав, оцінка їхніх правових можливостей для кримінального переслідування винних у вчиненні міжнародних злочинів, а також виявлення національних обмежень у застосуванні принципу універсальної юрисдикції.

2.1. Правові можливості країн, які мають спільні кордони з РФ (Фінляндія, Естонія, Латвія, Грузія, Монголія, Казахстан, Азербайджан, Туркменістан, Китайська Народна Республіка)

2.1.1. Країни з частковою або повною імплементацією Конвенції (Фінляндія, Естонія, Латвія, Грузія, Монголія).

Естонія, Латвія та Грузія кваліфікують насильницьке зникнення як злочин проти людяності. При цьому Латвія додатково має практику кваліфікації насильницьких зникнень за допомогою статей про незаконне позбавлення волі (ст. 152), викрадення людини (ст. 153), незаконне затримання або арешт (ст. 291, для посадових осіб).

Фінляндія також кваліфікує насильницькі зникнення як злочин проти людяності, але має для цього у Кримінальному кодексі самостійний склад злочину у розділі «Про воєнні злочини та злочини проти людяності».

Хоча Монголія кваліфікує насильницькі зникнення як самостійний злочин, він належить до загальнокримінального порядку. До того ж кримінальне право Монголії охоплює лише частину складу, передбачену Конвенцією – ту, що стосується дій посадових осіб.

Усі країни цієї групи застосовують універсальну юрисдикцію щодо міжнародних злочинів, включно з насильницькими зникненнями, визнаючи як жертв усіх потерпілих осіб незалежно від їхнього громадянства. Застосування універсальної юрисдикції у зазначених країнах, крім Фінляндії та Монголії, дозволяє здійснювати кримінальне переслідування без фізичної присутності підозрюваної особи.

Країни, які мають спільні кордони з РФ				
Країни з частковою або повною імплементацією Конвенції				
Країна	Статус злочину насильницьких зникнень	Можливість застосування універсальної юрисдикції	Хто має бути жертвою злочину	Чи потрібна присутність підозрюваного у країні для початку розслідування
Фінляндська Республіка. Конвенція ратифікована	Самостійний склад злочину у розділі «Про військові злочини та злочини проти людяності»	Так, універсальна юрисдикція передбачена для міжнародних злочинів (геноцид, злочини проти людяності, військові злочини)	Будь-яка особа, незалежно від громадянства	Так, для переслідування іноземця має бути у Фінляндії або екстрадований
Естонська Республіка. Конвенція ратифікована	Насильницьке зникнення кваліфікується як злочин проти людяності			Не обов'язково. Універсальна юрисдикція дозволяє переслідувати навіть без присутності підозрюваного на території країни
Латвійська Республіка. Конвенція ратифікована	Немає окремої статті. Кваліфікується через незаконне позбавлення волі (ст. 152), викрадення людини (ст. 153), незаконне затримання або арешт (ст. 291, для посадових осіб), а також як складова злочинів проти людяності (ст. 712).			
Грузія. Конвенція ратифікована	Розслідується за загальними статтями Кримінального кодексу, такими як ст. 143 (Незаконне позбавлення волі)			
Монголія. Конвенція ратифікована	Самостійний склад загальнокримінального злочину, але його визначення не повністю відповідає Конвенції. Застосовується лише до прокурорів, суддів, слідчих.		Громадяни Монголії або інтереси держави; особи, захищені міжнародними договорами	Так, іноземець має бути в Монголії для екстрадиції; якщо не виданий – може бути переслідуваний за міжнародними договорами

2.1.2. Країни з фрагментарною імплементацією Конвенції або опосередкованим переслідуванням (Азербайджан, Казахстан).

У кримінальному законодавстві країн цієї категорії немає окремої статті, присвяченої насильницьким зникненням. Кримінальне переслідування здійснюється шляхом комбінованого застосування статей щодо викрадення, незаконного позбавлення волі та катування.

Універсальна юрисдикція застосовується щодо міжнародних злочинів, але як жертви злочину можуть розглядатися громадяни країни та державні інтереси (Казахстан, Азербайджан). До того ж, у Казахстані коло жертв обмежено особами, які були незаконно затримані органами влади. Для кримінального переслідування обов'язкова присутність підозрюваної особи на території країни.

Країни, які мають спільні кордони з РФ				
Країни з фрагментарною імплементацією Конвенції або опосередкованим переслідуванням				
Країна	Статус злочину насильницьких зникнень	Можливість застосування універсальної юрисдикції	Хто має бути жертвою злочину	Чи потрібна присутність підозрюваного у країні для початку розслідування
Республіка Казахстан. Конвенція ратифікована	Ст. 414 охоплює незаконне затримання, але не повністю відповідає Конвенції. Немає окремої статті про насильницьке зникнення як частини злочину проти людяності. Застосовується лише до посадових осіб (слідчий, дізнавач, суддя)	Так, універсальна юрисдикція передбачена для міжнародних злочинів (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини)	Жертва – інтереси держави. Для ст. 414 – лише особи, затримані офіційними органами.	Так, іноземець має перебувати в Казахстані для екстрадиції чи переслідування
Азербайджанська Республіка. Конвенція підписана, проте досі не ратифікована	Немає окремої статті. Кваліфікується через викрадення (ст. 144), незаконне позбавлення волі (ст. 145), катування (ст. 133, 293), перевищення повноважень (ст. 308, 309).	Так, якщо злочин вчинено проти інтересів Азербайджану, його громадян або вчинено злочини проти миру та людяності, воєнні злочини, захоплення заручників	Громадяни Азербайджану або інтереси держави; також жертви міжнародних злочинів.	Так, іноземець має перебувати в Азербайджані для екстрадиції чи переслідування; якщо не виданий – може бути притягнутий до відповідальності

2.1.3. Країни з відсутністю імплементації Конвенції та обмеженим доступом до міжнародних механізмів (Туркменістан, Китайська Народна Республіка)

У кримінальних кодексах Туркменістану та КНР відсутня окрема стаття, яка б містила склад насильницького зникнення.

Універсальна юрисдикція не закріплена законом (Туркменістан), або закріплена для реалізації в межах договірних зобов'язань держави (КНР) з одночасною відсутністю складу міжнародних злочинів у національному законодавстві. З цієї причини насильницькі зникнення, вчинені іноземцями за межами Туркменістану, наприклад, переслідуються за принципами екстериторіальної юрисдикції, а жертвами насильницьких зникнень вважаються лише громадяни країни. А органи влади КНР для переслідування іноземців, які вчинили злочини за межами Китаю, часто використовують механізми міжнародної правової допомоги, екстрадиції та ресурси Інтерполу.

Для кримінального переслідування обов'язкова присутність підозрюваної особи на території країни.

Країни, які мають спільні кордони з РФ				
Країни з відсутністю імплементації Конвенції та обмеженим доступом до міжнародних механізмів				
Країна	Статус злочину насильницьких зникнень	Можливість застосування універсальної юрисдикції	Хто має бути жертвою злочину	Чи потрібна присутність підозрюваного у країні для початку розслідування
Туркменістан. Конвенція не підписана та не ратифікована	Немає окремої статті. Кваліфікується через комбінацію статей про викрадення, незаконне позбавлення волі, перевищення посадових повноважень, зловживання службовим становищем.	Універсальна юрисдикція не закріплена у законодавстві, тому застосовується принцип екстериторіальної юрисдикції.	Переважно громадяни Туркменістану або інтереси держави.	Так, потрібна присутність підозрюваного для початку розслідування.
Китайська Народна Республіка. Конвенція не підписана та не ратифікована	Немає окремої статті про насильницьке зникнення. Кваліфікується через комбінацію статей про викрадення, незаконне позбавлення волі.	Універсальна юрисдикція закріплена, але міжнародні злочини відсутні у Кримінальному кодексі	Громадяни КНР або особи, що перебувають під юрисдикцією держави.	Так, потрібна присутність підозрюваного в країні.

2.2. Правові можливості країн, які найчастіше відвідують громадяни РФ як туристи (Таїланд, Туреччина, Франція, Італія, Іспанія, ОАЕ, Єгипет)

2.2.1. Країни з частковою або повною імплементацією Конвенції (Таїланд, Туреччина, Франція, Італія, Іспанія)

Насильницькі зникнення як самостійний склад злочину закріплені лише у кримінальних кодексах Таїланду і Франції, хоча Конвенцію ратифікували усі країни цієї групи. При цьому відповідальність у Таїланді передбачена лише для державних службовців. У Франції при переслідуванні як іноземних, так і французьких громадян, слід враховувати наступне:

- розрізнення між головним виконавцем і співучасником не має значення для застосування універсальної юрисдикції;
- відповідно до французького законодавства, факти повинні кваліфікуватися саме як насильницьке зникнення в розумінні статті 2 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.

Застосування універсальної юрисдикції не є абсолютним. У Таїланді воно обмежено лише такими міжнародними злочинами, як піратство та тероризм. Існують також важливі умови застосування універсальної юрисдикції залежно від громадянства потерпілої особи. У Таїланді та Іспанії потерпілими від насильницьких зникнень мають бути лише громадяни цих країн. При цьому для початку переслідування потерпіла особа має подати скаргу (прохання) про притягнення винних до відповідальності. В Іспанії зазначені умови, запроваджені окремим законом,²⁶ призвели до закриття низки резонансних міжнародних справ і зазнали критики з боку ООН за створення перешкод у боротьбі з безкарністю за міжнародні злочини.

В Італії для переслідування іноземця потрібна спеціальна вимога міністра юстиції. Законодавство Туреччини передбачає, що навіть якщо в іноземній державі стосовно особи винесено обвинувальний або виправдувальний вирок за міжнародний злочин, судовий розгляд усе одно проводиться в Туреччині на прохання Міністра юстиції.²⁷

Законодавство усіх країн цієї групи передбачає присутність підозрюваної особи в країні для початку розслідування.

26 Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666>

27 Turkish Criminal Code. Art. 13. (Law No. 5237 of September 26, 2004). <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turk-ceza-kanunu-5237>

Країни, які найчастіше відвідують громадяни РФ як туристи				
Країни з частковою або повною імплементацією Конвенції				
Країна	Статус злочину насильницьких зникнень	Як застосовується універсальна юрисдикція	Хто має бути жертвою	Чи потрібна присутність підозрюваного
Королівство Таїланд. Конвенція ратифікована	Закріплено як самостійний склад злочину у Кримінальному кодексі. Але стосується виключно державних службовців.	Універсальна юрисдикція не закріплена як абсолютна. Обмежується лише кількома складами злочинів (піратство, тероризм).	Уряд або громадянин Таїланду. Потерпіла особа має подати прохання про покарання	Так, потрібна присутність підозрюваного в країні.
Турецька Республіка. Конвенція ратифікована	Немає окремої статті. Кваліфікується як позбавлення особи свободи в контексті злочинів проти людяності	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів.	Будь-яка особа.	Так, потрібна присутність підозрюваного в країні.
Французька Республіка. Конвенція ратифікована	Закріплено як самостійний склад злочину, а також як складова злочинів проти людяності	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів	Будь-яка особа, незалежно від громадянства.	Так, потрібна присутність підозрюваного в країні.
Італійська Республіка. Конвенція ратифікована	Немає окремої статті. Кваліфікується через комбінацію статей про викрадення, катування, зловживання повноваженнями	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів.	Громадянин Італії. Якщо іноземець, то лише на вимогу міністра юстиції про переслідування	Так, потрібна присутність підозрюваного іноземця в країні.
Королівство Іспанія. Конвенція ратифікована	Немає окремої статті. Кваліфікується через комбінацію статей про злочини проти свободи, про незаконні затримання та викрадення, як злочини проти людяності	Універсальна юрисдикція обмежена такими умовами: підозрюваний або потерпілий має бути громадянином Іспанії; потерпілий подав скаргу або прокуратура подала позов до іспанського суду.	Громадянин Іспанії	Так, потрібна присутність підозрюваного в країні.

2.2.2. Країни з відсутністю імплементації Конвенції та обмеженим доступом до міжнародних механізмів (ОАЕ, Єгипет)

Попри відсутність ратифікації Конвенції, ОАЕ закріпили склад насильницьких зникнень як складову злочинів проти людяності, для чого видали окремий закон.²⁸

Застосування універсальної юрисдикції є обмеженим та фрагментарним. Так, в ОАЕ для застосування універсальної юрисдикції необхідне рішення Генерального прокурора, що на практиці призводить до екстрадиції підозрюваних/обвинувачених осіб, а не до розслідування з боку ОАЕ. В Єгипті універсальна юрисдикція може застосовуватися лише у випадках, коли злочин спрямований проти державної безпеки Єгипту, тобто потерпілою стороною мають виступати навіть не окремі особи, а державні інтереси та національна безпека.²⁹

Країни, які найчастіше відвідують громадяни РФ як туристи				
Країни з відсутністю імплементації Конвенції та обмеженим доступом до міжнародних механізмів				
Країна	Статус злочину насильницьких зникнень	Як застосовується універсальна юрисдикція	Хто має бути жертвою	Чи потрібна присутність підозрюваного
Об'єднані Арабські Емірати. Конвенція не підписана та не ратифікована	Відсутня стаття в Кримінальному кодексі. Проте спеціальним законом закріплено як окремий склад в розділі «Злочини проти людяності»	Універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії). Але виключно за рішенням Генерального прокурора.	Переважно громадяни ОАЕ або особи під юрисдикцією держави.	Так, потрібна присутність підозрюваного.
Арабська Республіка Єгипет. Конвенція не підписана та не ратифікована	Немає окремої статті. Кваліфікується як незаконне затримання.	Універсальна юрисдикція прописана у законодавстві досить фрагментарно. Застосування можливе, якщо злочин спрямований проти державної безпеки Єгипту.	Державні інтереси та безпека.	Так, потрібна присутність підозрюваного.

2.3. Правові можливості країн з найбільшою чисельністю громадян РФ, які довгостроково перебувають на їхній території (Австрія, Вірменія, Греція, Канада, Литва, Німеччина, Сербія, Узбекистан, Чехія, Швейцарія)

2.3.1. Країни з частковою або повною імплементацією Конвенції (Вірменія, Греція, Литва, Австрія, Швейцарія, Німеччина, Чехія, Сербія)

Практично усі країни цієї групи, за винятком Чехії та Сербії, визначили насильницькі зникнення як самостійний склад злочину. При цьому Чехія застосовує так звану абсолютну модель універсальної юрисдикції, яка дозволяє переслідувати іноземних громадян та осіб без громадянства за злочини проти людяності, а також за ще 26 складів злочинів.

28 Federal Decree-Law No.(12) of 2017 on International Crimes, <https://uaelegislation.gov.ae/en/legislations/1022#:~:text=6.,a%20prolonged%20period%20of%20time>

29 https://www.unodc.org/cld/uploads/res/document/criminal_code_of_egypt_english_html/Egypt_Criminal_Code_English.pdf

Серед них – злочин геноциду, катування, підготовка агресивної війни, переслідування населення, недозволене ведення бойових дій та ін.

Одночасно насильницькі зникнення закріплені в національних кодексах країн як складова злочинів проти людяності. Цікавим є приклад литовських законодавців, які ввели окрему статтю до Кримінального кодексу «Насильницьке зникнення», але розмістили її у главі XV «Злочини проти людяності та воєнні злочини». Це надає можливість розслідувати насильницькі зникнення як міжнародний злочин, але без обов'язкової прив'язки до ознак масштабності та системності злочинних дій.

Дія універсальної юрисдикції обмежена громадянством або постійним місцем проживання потерпілих лише у двох країнах – Австрії та Вірменії. Наявність підозрюваної особи для початку кримінального переслідування необхідна у 50% країн, які входять до цієї групи. Важливим для розуміння такої позиції є досвід Німеччини, де для розслідування ізольованого випадку, який був скоєний за кордоном без зв'язку з Німеччиною, німецькі суди, як правило, не мають повноважень його розглядати, оскільки питання громадянства жертви або злочинця є критично важливими для розгляду таких випадків.

Слід також зауважити, що у вересні 2023 року у Швейцарії була розглянута перша в історії цієї країни справа за обвинуваченням у насильницькому зникненні, результатом чого став судовий процес, під час якого за принципом універсальної юрисдикції вперше у світі розглядалися злочини, вчинені в Білорусі. Судили екс-бійця білоруського СОБРа Юрія Гаравського за звинуваченням у викраденні опозиційних політиків у 1999 році. У першій інстанції обвинувачений був виправданий через суперечності у свідченнях, але сам факт процесу став прецедентом застосування універсальної юрисдикції до подій за межами країни.³⁰

Країни з найбільшою чисельністю громадян РФ, які довгостроково перебувають на їх території				
Країни з частковою або повною імплементацією Конвенції				
Країна	Статус злочину насильницьких зникнень	Як застосовується універсальна юрисдикція	Хто має бути жертвою	Чи потрібна присутність підозрюваного
Республіка Вірменія. Конвенція ратифікована	Закріплено як самостійний склад злочину, а також як складова злочинів проти людяності	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів	Громадяни або особи, які проживають у Вірменії	Так, потрібна присутність підозрюваного.
Грецька Республіка. Конвенція ратифікована	Закріплено як самостійний склад злочину (Викрадення), а також як складова злочинів проти людяності	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів	Будь-яка особа, незалежно від громадянства.	Чітко не визначено.
Литовська Республіка. Конвенція ратифікована	Закріплено як самостійний склад злочину	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів	Будь-яка особа, незалежно від громадянства.	Не обов'язково. Універсальна юрисдикція дозволяє переслідувати навіть без присутності.

30 <https://www.dw.com/uk/u-svejcarii-sudat-eksbijca-biloruskogo-sobru-cogo-cekati/a-66859378>

Австрійська Республіка. Конвенція ратифікована	Закріплено як самостійний склад злочину, а також як складова злочинів проти людяності	Так, універсальна юрисдикція закріплена у законодавстві для міжнародних злочинів.	Громадянин Австрії	Так, потрібна присутність підозрюваного.
Швейцарська Конфедерація. Конвенція ратифікована	Закріплено як самостійний склад злочину, а також як складова злочинів проти людяності	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів.	Будь-яка особа, незалежно від громадянства.	Так, потрібна присутність підозрюваного.
Федеративна Республіка Німеччина. Конвенція ратифікована	Закріплено як самостійний склад злочину (Зникнення), а також як складова злочинів проти людяності	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів.	Будь-яка особа, незалежно від громадянства, якщо злочин кваліфікується як міжнародний	Не обов'язково. Але на практиці підозрюваний має перебувати у Німеччині або принаймні бути доступний для арешту
Чеська Республіка. Конвенція ратифікована	Немає окремої статті. Для кваліфікації випадків зникнення використовують статті Кримінального кодексу про позбавлення особистої свободи, викрадення людини, зловживання повноваженнями. Закріплений як складова злочинів проти людяності.	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів.	Будь-яка особа, незалежно від громадянства.	Не обов'язково. Універсальна юрисдикція дозволяє переслідувати навіть без присутності.
Республіка Сербія. Конвенція ратифікована	Для кваліфікації випадків зникнення використовують статті Кримінального кодексу про незаконне позбавлення волі, викрадення людини, а також злочини проти людяності	Так, універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів.	Будь-яка особа, незалежно від громадянства.	Так, потрібна присутність підозрюваного.

2.3.2. Країни з відсутністю імплементації Конвенції та обмеженим доступом до міжнародних механізмів (Канада, Узбекистан)

Канада піддається критиці з боку ООН та правозахисників за відсутність автономного складу злочину, який би враховував специфіку участі державних агентів та їхню відмову в наданні інформації щодо зниклої особи.

Разом з тим, насильницьке зникнення визнається в Канаді злочином проти людяності на підставі спеціального закону 2000 року – **Акту про злочини проти людяності та воєнні злочини** (Crimes Against Humanity and War Crimes Act, CAHWCA). У розділі «Злочини за межами Канади» зазначається, що геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини є кримінальними правопорушеннями, покаранням за вчинення яких є довічне ув'язнення». ³¹

31 Crimes Against Humanity and War Crimes Act. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-45.9/>

Напротивагу Канаді, Кримінальний кодекс Узбекистану не містить детального переліку діянь, що становлять «злочини проти людяності», до яких належали б системні насильницькі зникнення. З огляду на це, у законодавстві Узбекистану принцип універсальної юрисдикції виражений обмежено і практично не застосовується до іноземців за злочини, вчинені за межами країни. У статті 12 Кримінального кодексу зазначається, що іноземні громадяни, а також особи без громадянства, які не проживають постійно в Узбекистані, за злочини, вчинені за його межами, підлягають відповідальності за цим Кодексом лише у випадках, передбачених міжнародними договорами або угодами. Тобто, враховуючи відсутність ратифікації Конвенції та Римського статуту – практично ніколи.

Країни з найбільшою чисельністю громадян РФ, які довгостроково перебувають на їх території				
Країни з відсутністю імплементації Конвенції та обмеженим доступом до міжнародних механізмів				
Країна	Статус злочину насильницьких зникнень	Як застосовується універсальна юрисдикція	Хто має бути жертвою	Чи потрібна присутність підозрюваного
Канада. Конвенція не підписана та не ратифікована	Кваліфікуються як викрадення людини або захоплення заручників, а також як складова злочинів проти людяності	Універсальна юрисдикція застосовується до міжнародних злочинів.	Громадянин Канади або громадянин держави-союзника Канади у збройному конфлікті	Так, потрібна присутність підозрюваного.
Республіка Узбекистан. Конвенція не підписана та не ратифікована	Немає окремої статті. Кваліфікується через комбінацію статей про викрадення, незаконне затримання, застосування катувань	Універсальна юрисдикція не застосовується.	Переважно громадяни Узбекистану або інтереси держави.	Так, потрібна присутність підозрюваного.

Наведений матеріал свідчить про наявні можливості взаємодії України з більшістю наведених країн для притягнення винних до відповідальності за принципом універсальної юрисдикції. При цьому форми взаємодії залежать від:

- рівня імплементації Конвенції,
- обсягу дії універсальної юрисдикції,
- вимог щодо присутності підозрюваного на території держави,
- обмежень щодо громадянства жертви.

Найбільш позитивна перспектива порушення кримінальних проваджень стосовно громадян РФ, причетних до насильницьких зникнень українців за запитом органів влади України або на підставі звернення рідних жертви злочину, вбачається на території Естонії, Литви, Чехії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Фінляндії, де практикуються максимально відкриті та практично дієві моделі універсальної юрисдикції. Також досить ефективними можуть бути заходи, здійснені під юрисдикцією правоохоронних органів Латвії, Італії, Туреччини, Грузії, Азербайджану.

3. Потенціал міжнародної співпраці у кримінальному переслідуванні підозрюваних осіб

Співпраця держав з метою притягнення винних до відповідальності є об'єктом постійної уваги міжнародних інституцій. Рада Європи, наприклад, ще у 2012 році наголошувала на необхідності політичної волі держав у розробці міжнародної правової бази для захисту від насильницьких зникнень.³²

Різке зростання кількості випадків насильницьких зникнень, як результат російської агресії, викликало стурбованість європейських держав, оскільки громадяни України, захоплені окупаційними силами, зникали з-під захисту міжнародного та національного права. У зв'язку з цим ПАРЕ закликала держави-членів Ради Європи до вжиття ефективних заходів для ідентифікації винних у насильницьких зникненнях, а також до співпраці у кримінальних розслідуваннях злочинів, використовуючи відповідні конвенції Ради Європи та універсальну юрисдикцію.³³ Використання принципу універсальної юрисдикції для розслідування та судового переслідування за підозрою у вчиненні міжнародних злочинів на території України з 2023 року стало постійною темою в резолютивних документах ПАРЕ.³⁴

Так, у 2023 році ПАРЕ привітала той факт, «... що низка країн вже застосувала універсальну юрисдикцію у справах, пов'язаних з агресивною війною проти України, незалежно від місця вчинення передбачуваного злочину та незалежно від громадянства обвинуваченого, країни проживання або будь-якого іншого зв'язку з органом, що здійснює судове переслідування». Асамблея додатково закликала держави-члени Ради Європи та інші держави «... застосовувати принцип універсальної юрисдикції відповідно до свого національного законодавства для розслідування та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили передбачувані злочини, пов'язані з позбавленням волі, поводженням та переслідуванням українських військовополонених та цивільних полонених».³⁵

Резолюція ПАРЕ 2025 року високо оцінила роботу органів прокуратури та судів держав-членів «... на основі принципу універсальної юрисдикції у розслідуванні злочинів, скоєних в Україні, таких, як нещодавнє засудження судом у Фінляндії російського громадянина за воєнні злочини, вчинені в Україні» та звернулась до усіх держав-членів, законодавство яких передбачає універсальну юрисдикцію, робити те саме «... у тісній співпраці з українськими органами влади та МКС або, у відповідних випадках, у рамках Агентства Європейського Союзу з питань кримінально-правового співробітництва (Євроюст)».³⁶

Необхідність посилення міждержавного співробітництва також була одним з важливих висновків дослідження, проведеного у 2025 році **Робочою групою з насильницьких та недобровільних зникнень** на досвіді Аргентини, Франції, Німеччини та Швейцарії. Крім того, Робоча група підкреслила вирішальне значення застосування універсальної юрисдикції як для сприяння притягненню до відповідальності за злочини, передбачені міжнародним правом, так і для забезпечення реагування, орієнтованого на інтереси жертв.

32 The International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance. Resolution PACE 1868 (2012). Paragraph 5. <https://pace.coe.int/en/files/18076/html>

33 Ending enforced disappearances on the territory of the Council of Europe. Resolution PACE 2425 (2022). Paragraphs 11.2.5, 12. <https://pace.coe.int/en/files/29799/html>

34 Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine. Resolution PACE 2482 (2023). Paragraph 15.4. <https://pace.coe.int/en/files/31620/html>

35 Missing persons, prisoners of war and civilians in captivity as a result of the war of aggression of the Russian Federation against Ukraine. Resolution PACE 2573 (2024). Paragraph 23. <https://pace.coe.int/en/files/33890/html>

36 Russian war of aggression against Ukraine: the need to ensure accountability and avoid impunity. Resolution PACE 2598 (2025). Paragraph 14.5. <https://pace.coe.int/en/files/34286/html>

Важливо, що зазначене дослідження спростувало припущення, що лише держави, які є учасницями певних договорів, можуть бути зобов'язані застосовувати універсальну юрисдикцію.

Робоча група нагадала, що імперативний характер заборони насильницьких зникнень (Декларація, ст. 2, 3) покладає на держави обов'язок вживати всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб такі порушення не залишалися безкарними. Це означає, що держава або має здійснити свою юрисдикцію для застосування внутрішнього та міжнародного права з метою покарання винних, або має співпрацювати з іншими державами, які це роблять або намагаються це зробити. Тобто має бути реалізований принцип *aut dedere aut judicare* («або видай, або суди»).

Одночасно дослідження констатувало той факт, що судові переслідування на основі універсальної юрисдикції ще рідко проводяться у випадках насильницьких зникнень зокрема через те, що багато держав не кодифікували насильницькі зникнення як окремий злочин у своєму внутрішньому законодавстві. З огляду на це Робоча група надала рекомендації країнам щодо:

- створення регулярно навчених та належним чином фінансованих спеціалізованих мультидисциплінарних підрозділів для розслідування та кримінального переслідування злочинів за міжнародним правом, з конкретним мандатом для справ, що підпадають під універсальну юрисдикцію.
- проведення спільних структурних розслідувань;
- створення та розгортання спільних слідчих груп;
- повного, відвертого і справедливого обміну доказами;
- посилення взаємного правового і міждержавного співробітництва.³⁷

Доцільно звернути увагу на розвиток висновків та рекомендацій Робочої групи у тексті Люблянсько-Гаазької конвенції про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини 2023 року.

Зокрема, положення статті 13 (Запобіжні заходи) Конвенції покликані забезпечити ефективне розслідування та притягнення до відповідальності за злочини, передбачені Конвенцією, і захищають права підозрюваних осіб, що загалом має сприяти співробітництву між державами-учасницями. Згідно з цією нормою, після ретельного розгляду всіх обставин, коли особа, що підозрюється у вчиненні злочинів, передбачених Конвенцією, перебуває на території держави-учасниці, остання має негайно вжити заходів, таких як тримання під вартою або інші правові заходи, для забезпечення присутності цієї особи на своїй території. Тримання під вартою та інші правові заходи здійснюються відповідно до законодавства держави-учасниці, але можуть продовжуватися лише протягом такого часу, який є необхідним для того, щоб можна було розпочати будь-яке кримінальне провадження або процедуру видачі.

Проте стаття 13 Конвенції не містить чіткого визначення того, які конкретно обставини можуть вважатися такими, що виправдовують затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого Конвенцією. Це може призвести до різного тлумачення цієї норми державами-учасницями та, відповідно, до різних підходів у застосуванні запобіжних заходів.³⁸

Стаття 13. Запобіжні заходи

1. Якщо після вивчення наявної інформації будь-яка Держава-учасниця, на території якої перебуває особа, яка, як стверджується, вчинила злочин, до якого застосовується ця Конвенція, переконується, що обставини цього вимагають, вона затримує цю особу або вживає інших правових заходів для забезпечення її присутності відповідно до свого

37 Enforced or involuntary disappearance. Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. A/HRC/60/35. 21 July 2025. Paragraphs 40–49. <https://digitallibrary.un.org/record/4086885?ln=ru&v=pdf>

38 Дроздов О.М., Ковтун В.В. Люблянсько-Гаазька Конвенція: *nudum jus* в сфері міжнародного співробітництва чи довгоочікуваний глобальний прорив? DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/155>. https://www.lsej.org.ua/11_2023/155.pdf

внутрішнього законодавства. Затримання та інші правові заходи можуть тривати лише протягом часу, необхідного для порушення кримінального провадження, провадження щодо екстрадиції або видачі.

2. Така Держава-учасниця негайно проводить попереднє розслідування обставин справи.

3. Будь-якій особі, яка перебуває під вартою відповідно до пункту 1, має бути надано допомогу у негайному зв'язку з найближчим відповідним представником держави, громадянином якої є ця особа, або, якщо особа є особою без громадянства, з представником держави, в якій ця особа зазвичай проживає.

4. Якщо держава-учасниця відповідно до положень цієї статті взяла особу під варту, вона негайно повідомляє держави-учасниці, зазначені в пунктах 1 і 2 статті 8, про те, що ця особа перебуває під вартою, а також про обставини, які є підставою для її затримання. Держава-учасниця, яка проводить попереднє розслідування, передбачене у пункті 2, у відповідних випадках негайно повідомляє про свої висновки зазначеним державам-учасницям та вказує, чи має вона намір здійснювати юрисдикцію.³⁹

Крім того, необхідно мати на увазі, що Конвенція, відкрита для підписання з 2024 року, наразі підписана лише 40 державами, в тому числі й Україною.

Цікавим у згаданій Конвенції є встановлення кримінальної, цивільної або адміністративної відповідальності юридичних осіб за їхню участь у міжнародних злочинах, тобто застосування кримінальних або некримінальних санкцій, включаючи грошові стягнення.

Стаття 15. Відповідальність юридичних осіб.

1. Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, відповідно до своїх правових принципів, для встановлення відповідальності юридичних осіб за їхню участь у злочинах, до яких ця Держава-учасниця застосовує цю Конвенцію.

2. З урахуванням правових принципів держави-учасниці відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

3. Така відповідальність не зачіпає кримінальної відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини.

4. Кожна держава-учасниця, зокрема, забезпечує, щоб юридичні особи, притягнуті до відповідальності відповідно до цієї статті, підлягали ефективним, пропорційним та стримуючим кримінальним або некримінальним санкціям, включаючи грошові санкції.

Експерт ГО «Центр громадянських свобод» К. Задоя у своєму правовому аналізі 2023 року наголошував, що, «попри наявність міжнародних судових механізмів, ключова роль у здійсненні міжнародного кримінального права належить державам. На них лежить первинний обов'язок запобігати безкарності злочинів за міжнародним правом на національному рівні. Виконання цього обов'язку, однак, часто виявляється ускладненим, оскільки винуватці злочинів за міжнародним правом зазвичай не очікують на правосуддя на території держави, яка стала місцем вчинення злочину, чи навіть на території держави свого громадянства, а шукають "безпечні гавані", в яких вони могли б назавжди сховатися від слідства та суду. Через це кримінальне переслідування та покарання тих, хто вчинив злочини за міжнародним правом, часто залежить від ефективного міжнародного співробітництва між державами».⁴⁰

39 Ljubljana–The Hague Convention on international cooperation in the investigation and prosecution of the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and other international crimes. MLA Diplomatic Conference. Ljubljana, Slovenia, 26 May 2023. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZEU/projekti/MLA-pobuda/The-Ljubljana-The-Hague-MLA-Convention.pdf>

40 Люблянсько-Гаазька конвенція: що вона може дати світу та Україні у боротьбі зі злочинами за міжнародним правом? <https://ccl.org.ua/news/lyublyansko-gaazka-konvencziya-shho-vona-mozhe-daty-svitu-ta-ukrayini-u-borotbi-zi-zlochynamy-za-mizhnarodnym-pravom/>

Міжнародне співробітництво у розслідуванні та переслідуванні основних міжнародних злочинів, вчинених РФ на території України, зробило можливим залучення низки міжнародних інституцій, які є центрами обміну інформацією та координації зусиль з притягнення до відповідальності:

- Євроюст (Eurojust);
- Агентство ЄС з питань співпраці у сфері кримінального правосуддя (EU Agency for Criminal Justice Cooperation);
- Агентство ЄС з питань правоохоронної співпраці (EU Agency for Law Enforcement Cooperation);
- Мережа ЄС з розслідування та переслідування геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів (EU Network for investigation and prosecution of genocide, crimes against humanity and war crimes);
- Мережа з питань геноциду (Genocide Network);
- Європол (Europol).

Як приклад їхньої взаємодії можна вказати Спільну слідчу групу (Joint Investigation Team) з розслідування воєнних злочинів РФ в Україні, робота якої з 2022 року підтримується Євроюстом, Європолем та Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду. До складу групи входять правоохоронці України, Литви, Польщі, Латвії, Естонії, Словаччини та Румунії.

Україна та зазначені суб'єкти використовують усі класичні форми міжнародно-правової співпраці:

- подання офіційних повідомлень про злочини та оперативне інформування держав;
- ініціювання структурних розслідувань;
- передача доказів і матеріалів;
- співпраця з правоохоронними органами інших країн;
- організація заяв потерпілих;
- юридичний супровід справ.

Разом з тим очевидним є факт, що для ініціювання переслідування за принципом універсальної юрисдикції необхідна фізична присутність підозрюваної особи на території переважної більшості країн. Це стосується практично усіх 26 розглянутих країн, за винятком Литви, Естонії та Чехії, де процес переслідування може відбуватися за умов *in absentia*.

За цих обставин необхідно визнати, що початок кримінального переслідування громадян РФ, причетних до вчинення насильницьких зникнень, з боку інших країн залежить виключно від встановлення факту перебування підозрюваної особи на їх території. Це також стосується ситуацій, коли йдеться про звернення України щодо екстрадиції підозрюваних у вчиненні міжнародних злочинів. Відповідно, Україна та країни-партнери мають забезпечити організаційно складні та ресурсомісткі процеси:

- моніторинг переміщення підозрюваних осіб, відстеження їх в'їзду/виїзду до третіх країн;
- оперативне інформування правоохоронних органів країн про в'їзд підозрюваних на територію їх юрисдикції;
- підготовку та направлення запитів про арешт та екстрадицію;
- офіційний переклад та надання необхідних матеріалів як правової аргументації, оформлених належним чином.

На жаль, у системі міждержавного переслідування за міжнародні злочини є досить обмежена кількість інституцій з розшуку та затримання осіб, причетних до вчинення насильницьких зникнень, завдяки яким такі особи й можуть стати об'єктами вже зазначених механізмів універсальної юрисдикції, екстрадиції та національного судочинства.

Найбільш відомою інституцією є Інтерпол, хоча його механізми та процедури до 2025 року були заблоковані для створення «червоних оповіщень» за поданням України із посиланням на статтю 3 статуту Інтерполу, якою їй суворо заборонено здійснювати «будь-яке втручання або діяльність політичного, військового, релігійного або расового характеру». У 2025 році Інтерпол дозволив державам подавати у міжнародний розшук осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду в контексті російської агресії, ґрунтуючись на Резолюції Генеральної Асамблеї Інтерполу AG-2010-RES-10:

«Висловлюючи занепокоєння з приводу зростання кількості запитів, що надходять через канали Інтерполу щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, що викликає сумніви щодо їхньої відповідності статті 3 Конституції, а також з приводу поширення суперечок між країнами-членами щодо опрацювання таких запитів,

Вирішує, з огляду на вищезазначене, що, окрім застосування загальних правил та положень Інтерполу щодо опрацювання запитів про міжнародне поліцейське співробітництво, опрацювання через канали Інтерполу нових запитів щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів має продовжуватися стосовно:

1. запитів, поданих міжнародними трибуналами;
2. запитів, поданих органами, створеними Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй, з урахуванням конкретних домовленостей, узгоджених стосовно таких запитів;
3. запитів, поданих країнами-членами, за винятком випадків, коли запит стосується громадянина іншої країни-члена, і ця інша країна-член, отримавши від Генерального секретаріату повідомлення про запит, протягом тридцяти днів висловлює протест проти цього запиту;

Закликає всі країни-члени продовжувати співпрацю у розслідуванні та притягненні до відповідальності винних у геноциді, злочинах проти людяності та воєнних злочинах, використовуючи, серед іншого, канали Інтерполу та відповідно до правил Інтерполу і цієї резолюції;

Просить Генеральний секретаріат і надалі надавати допомогу та запровадити відповідні процедури щодо розгляду запитів у цій сфері відповідно до цієї резолюції». ⁴¹

Це рішення зробило можливим виставлення Інтерполем за запитом України «червоного оповіщення», яке використовується для пошуку та затримання осіб, що перебувають у міжнародному розшуку для їхньої подальшої екстрадиції. Відповідно до встановлених процедур, орган досудового розслідування має звернутись із відповідним запитом до свого Національного центрального бюро Інтерполу, надати докази того, що підозрюваний вчинив серйозний злочин, за який передбачене покарання у вигляді ув'язнення щонайменше на два роки, або особа вже засуджена до відбування покарання щонайменше на пів року. Після цього Інтерпол перевіряє запит на відповідність своїм правилам.

Якщо запит схвалено, оповіщення про розшук публікують у базах даних Інтерполу, і правоохоронці країн-членів організації можуть вжити заходів для затримання особи. Після арешту ініціатор розшуку подає запит про екстрадицію, відповідно до міжнародних угод.

Можна помітити, що відповідно до наведених вище положень резолюції, Інтерпол не може розшукувати усіх фігурантів справ про воєнні злочини, оскільки у ній передбачено лише три ситуації, коли ця організація може опрацьовувати запити на «червоне оповіщення». 3

41 Co-operation with new requests concerning genocide, crimes against humanity and war crimes. INTERPOL General Assembly. Resolution AG-2010-RES-10. 8-11 November 2010, 79th session.

урахуванням цієї специфіки українською стороною було ініційовано обмежену кількість запитів (близько 10) з метою тестування ефективності механізмів Інтерполу. Хоча станом на січень 2025 року Офіс Генерального прокурора України був готовий направити до Інтерполу запити на «червоні сповіщення» стосовно 760 осіб, підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів.⁴²

Станом на сьогодні практика взаємодії Офісу Генерального прокурора з Центральним бюро Інтерполу виявила наступні системні труднощі:

- використання інструментів міжнародного розшуку у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом, є фактично заблокованим через необхідність погодження або консультацій із державою громадянства підозрюваних осіб, тобто РФ;
- у випадках, коли така держава є стороною конфлікту, це призводить до системного блокування відповідних процедур;
- спроби застосування наявних нормативних механізмів, що передбачають можливість роботи в умовах збройного конфлікту, наразі не призвели до зміни практики ухвалення рішень;
- навіть у справах щодо осіб з українським громадянством, які брали участь у воєнних злочинах на боці держави-агресора, процеси залишаються заблокованими через тяглі консультації Інтерполу із залученням представників Російської Федерації.

Означені труднощі та тривалі строки розгляду призвели до відсутності результатів, що ставить під сумнів Інтерпол як дієву інституцію у сучасних умовах російсько-української війни, оскільки утворюють суттєвий розрив між масштабом задокументованих злочинів (понад 1100 підозрюваних у воєнних злочинах станом на 2026 рік) та реальними можливостями їх міжнародного переслідування.

Створена у 2019 році **Європейська агенція з прикордонної та берегової охорони (FRONTEX)** є ключовою інституцією, яка відповідає за ефективне управління зовнішніми кордонами ЄС. Однією з функцій FRONTEX є керівництво та надання оперативної підтримки державам-членам під час спільних операцій, швидких прикордонних втручань або операцій з повернення для забезпечення належного функціонування Шенгенського простору. Відповідно до наданих повноважень FRONTEX, маючи постійний корпус до 10 тисяч оперативних працівників та власне обладнання, координує спільні операції з національними органами держав ЄС та співпрацює з третіми країнами.⁴³

Офіцери FRONTEX, діючи під юрисдикцією країни, де вони розгорнуті, можуть перевіряти документи, проводити прикордонний контроль та допомагати виявляти підозрюваних. Проте затримання у разі необхідності здійснюють виключно національні правоохоронні органи в межах спільних з FRONTEX операцій. Таким чином FRONTEX, як і Інтерпол, забезпечує максимально тісну взаємодію з національними правоохоронними органами, коли йдеться про функції міжнародного розшуку та арешту.

Функції міжнародного розшуку в контексті російсько-української війни частково можуть виконувати підрозділи **Європолу** та **Євроюсту**, використовуючи **Шенгенську інформаційну систему (SIS)**.

SIS є урядовою базою даних Європейського Союзу, яка з 1995 року використовується європейськими країнами для зберігання та обміну інформацією про осіб та предмети, що перетинають кордон з метою дотримання національної безпеки, прикордонного контролю та правоохоронних цілей. SIS містить таку інформацію, як:

42 Інтерпол розблокував оголошення у розшук воєнних злочинців. Пояснюємо, що це може означати для України. <https://graty.me/news/interpol-rozblokuvav-ogoloshennya-u-rozshuk-vo%D1%94nnih-zlochincziv-poyasnyu%D1%94mo-shho-cze-mozhe-oznachati-dlya-ukra%D1%97ni/>

43 Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R1896>

1. попереджувальні сигнали встановлення заборони на в'їзд та перебування стосовно громадян третіх країн, тобто громадян держав, які не є членами шенгенського простору;
2. попереджувальні сигнали стосовно осіб, які підлягають арешту та передачі або видачі на підставі європейського ордера на арешт;
3. попереджувальні сигнали щодо зниклих осіб;
4. попереджувальні сигнали стосовно осіб, які перебувають у судовому розшуку (осіб, які викликані судом під час провадження кримінальної справи; осіб, яких закликано відбутися покарання, свідків);
5. попереджувальні сигнали, подані з метою прихованого спостереження або цільової перевірки щодо осіб та предметів.

Перевірка правомірності даних, введених у SIS, визначається на підставі національного права тієї держави-члена, яка вводить наведені дані.

Доступ до попереджувальних сигналів надається лише визначеним національним правоохоронним органам, органам контролювання та перевірки кордонів, органам іноземного інспекціонування, органам видачі віз, митним органам та органам юстиції, а також підрозділам Європолу та Євроюсту.⁴⁴

Як можна побачити, для цілей кримінального переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні насильницьких зникнень, достатнім може бути наявність попереджувальних сигналів, зазначених вище у пунктах 2–5. Втім, наразі використання SIS обмежується щонайменше двома обставинами:

- база призначена для використання виключно державами, які входять до Шенгенської зони і, відповідно, наповнюється національними органами країн-членів ЄС;
- до Шенгенської зони входять не всі країни Європи, що не дозволяє їм користуватися SIS та відповідно – вживати необхідних дій щодо відстеження та затримання підозрюваних (Велика Британія, Албанія, Боснія і Герцеговина, Молдова, Чорногорія, Сербія, Північна Македонія, Косово, Андорра, Монако, Сан-Марино).

Крім того, слід враховувати зміни 2022 року до Регламенту (ЄС) 2018/1727 щодо збереження, аналізу та зберігання в Євроюсті доказів, пов'язаних із геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та пов'язаними з ними кримінальними правопорушеннями, які розширили мандат Євроюсту (Regulation (EU) 2022/838 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 amending Regulation (EU) 2018/1727 as regards the preservation, analysis and storage at Eurojust of evidence relating to genocide, crimes against humanity, war crimes and related criminal offences. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/838/oj/eng>). Завдяки цим змінам була започаткована CISED (Core International Crimes Evidence Database) – унікальна спеціальна судова база даних для збереження, зберігання та аналізу доказів основних міжнародних злочинів. Централізований підхід CISED підтримує національні та міжнародні розслідування, дозволяючи аналізувати не лише окремі правопорушення, а й системні дії, що стоять за ними.

Для цілей кримінального переслідування можна звернути увагу на такий міжнародний механізм, як Європейський ордер на арешт (European Arrest Warrant, EAW), який з 2002 року діє на території держав-членів Європейського Союзу. Відповідно до рамкового рішення ЄС, після видачі ордера усі держави-члени ЄС зобов'язані розшукувати на своїх територіях зазначену в ордері особу, а після її виявлення – затримати та видати з метою подальших дій. Ордер може бути виданий для проведення кримінального переслідування, судового переслідування та відбуття покарання у вигляді позбавлення волі.

44 https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D1%81-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0

Видача може бути застосована тільки щодо осіб, які підозрюються, обвинувачуються чи визнані винними у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше 1 року. У випадку, якщо вирок вже винесений, видачі підлягають злочинці, стосовно яких призначене покарання на термін понад 4 місяців.

Держава-виконавець, попри будь-які особливості національного законодавства осіб, зобов'язана видати осіб, які визнані винними, обвинувачуються чи підозрюються у вчиненні таких злочинів, як викрадення людей, незаконне позбавлення волі та захоплення заручників, а також злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.⁴⁵

Впровадження Європейського ордеру на арешт, безперечно, спростило та пришвидшило процедуру видачі правопорушників серед країн ЄС, видаливши політичну та адміністративну складову в кримінальному процесі. Проте для потреб українського судочинства зазначений міжнародний механізм містить ті ж самі ускладнення, що й використання SIS. Основною перешкодою при цьому є не лише відсутність в Україні членства в ЄС, але й необхідність порушення країною-членом ЄС кримінального провадження стосовно конкретних громадян РФ.

У зв'язку з наведеним перед Україною та державами-партнерами постає необхідність:

- оцінити ефективність наявних міжнародних механізмів розшуку підозрюваних у контексті збройних конфліктів;
- визначити додаткові правові та політичні інструменти, які дозволять уникнути блокування процедур затримання підозрюваних державою-агресором;
- посилити роль європейських інституцій у координації альтернативних механізмів затримання підозрюваних в межах їхнього кримінального переслідування;
- сформувати практики, які забезпечать невідворотність покарання за насильницькі зникнення як серйозне порушення міжнародного права.

45 Рамкове рішення Ради від 13 червня 2002 року про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами (2002/584/ЮВС), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b17#Text

4. Висновки

1. Обов'язок застосовувати універсальну юрисдикцію поширюється не лише на країни-учасниці Конвенції. Імперативний характер заборони насильницьких зникнень означає, що будь-яка держава, на території якої перебуває особа, причетна до вчинення насильницьких зникнень, має діяти за принципом *aut dedere aut judicare* («або видай, або суди»). Тобто або здійснити свою юрисдикцію з метою затримання та судового переслідування таких осіб, або співпрацювати з іншими державами, які це роблять або намагаються це зробити.
2. Україна при розбудові міжнародного партнерства у сфері переслідування громадян РФ, причетних до насильницьких зникнень, має необхідні передумови на рівні національних правових систем інших держав. Дев'ятнадцять із 26 проаналізованих країн ратифікували Міжнародну конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень та 16 з них запровадили у національне законодавство кримінальну відповідальність за вчинення насильницьких зникнень як злочину проти людяності. Принцип універсальної юрисдикції, який дозволяє переслідувати підозрюваних у вчиненні насильницьких зникнень, що відбулися за межами конкретної держави, закріплений у законодавстві 22 держав цієї категорії.
3. Порівняльний аналіз свідчить, що попри закріплення універсальної юрисдикції у законодавстві переважної більшості зазначених держав, її практичне застосування суттєво обмежується наступними факторами:
 - рівень імплементації Конвенції;
 - обсяг дії універсальної юрисдикції;
 - відсутність автономного складу злочину насильницьких зникнень;
 - вимога присутності підозрюваної особи на території країни;
 - залежність від політичних або адміністративних рішень.
4. На окрему увагу при розбудові міжнародного співробітництва заслуговує той факт, що потерпілою стороною від насильницьких зникнень, відповідно до вимог національного законодавства 13 країн вважаються:
 - Австрія: лише громадяни Австрії.
 - Азербайджан: громадяни Азербайджану або інтереси держави, а також особи, які постраждали від міжнародних злочинів.
 - Вірменія: громадяни або особи, які проживають у Вірменії.
 - Єгипет: жертвою визнається не окрема особа, а державні інтереси та національна безпека.
 - Іспанія: громадяни Іспанії, але для початку переслідування необхідна скарга потерпілого або позов прокуратури.
 - Італія: переважно громадяни Італії. Якщо йдеться про іноземця, то переслідування можливе лише за спеціальною вимогою міністра юстиції.
 - Казахстан: будь-яка особа, але застосування кримінальної відповідальності можливо лише до посадових осіб (слідчий, дізнавач, суддя).
 - Канада: громадяни Канади або громадяни держави-союзника Канади у збройному конфлікті.
 - Китайська Народна Республіка: громадяни КНР або особи, що перебувають під юрисдикцією держави.

- Монголія: громадяни Монголії або особи, захищені міжнародними договорами. Застосування кримінальної відповідальності при цьому можливе лише до посадових осіб – прокурорів, суддів, слідчих.
 - Таїланд: лише громадяни Таїланду або уряд. До того ж потерпіла особа має подати скаргу (прохання) про притягнення винних до відповідальності. Застосування кримінальної відповідальності при цьому можливе лише до державних службовців.
 - Туркменістан: громадяни Туркменістану або інтереси держави.
 - Узбекистан: переважно громадяни Узбекистану або інтереси держави.
5. Сукупність зазначених особливостей національних правових систем робить практично неможливим застосування принципу універсальної юрисдикції щодо насильницьких зникнень у таких країнах, як Єгипет, Таїланд, Узбекистан, Китайська Народна Республіка. Разом з тим найбільш позитивна перспектива порушення кримінальних проваджень стосовно громадян РФ, причетних до насильницьких зникнень українців, існує в межах юрисдикції Естонії, Литви, Чехії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Фінляндії, де практикуються максимально відкриті та дієві моделі універсальної юрисдикції. Також досить ефективними можуть бути заходи, здійснені під юрисдикцією правоохоронних органів Латвії, Італії, Туреччини, Грузії, Азербайджану.
6. Враховуючи, що для ініціювання переслідування за принципом універсальної юрисдикції необхідна фізична присутність підозрюваної особи на території більшості країн, від України може очікуватися забезпечення організаційно складних та ресурсомістких процесів:
- моніторинг переміщення підозрюваних осіб, відстеження їх в'їзду/виїзду до третіх країн;
 - оперативне інформування правоохоронних органів країн про в'їзд підозрюваних на територію їх юрисдикції;
 - підготовка та направлення запитів на затримання або екстрадицію;
 - офіційний переклад та надання необхідних матеріалів як правової аргументації, оформлених належним чином.
7. Попри низку міжнародних інституцій, які допомагають Україні як центрів обміну інформацією та координації зусиль з переслідування винних у вчиненні міжнародних злочинів, ефективні міжнародні механізми з розшуку та затримання підозрюваних осіб доступні для українського правосуддя лише частково (Інтерпол, Європол, Євроюст, FRONTEX, SIS, Європейський ордер на арешт). Це утворює суттєвий розрив між масштабом задокументованих злочинів в контексті російсько-української війни (понад 1100 підозрюваних у воєнних злочинах станом на 2026 рік) та реальними можливостями переслідування причетних осіб.

5. Рекомендації Уряду України

1. Звернутися до Комітету ООН з насильницьких зникнень щодо необхідності подальшого розвитку системи оперативного реагування в контексті кримінального переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні насильницьких зникнень, та запровадити міжнародні протоколи моніторингу переміщення підозрюваних осіб з метою їх затримання та подальшої передачі належним правоохоронним органам за принципом *aut dedere aut judicare* («видай або суди»).
2. Звернутися до Робочої групи ООН з питань насильницьких або недобровільних зникнень та Комітету ООН з насильницьких зникнень стосовно необхідності розробки рекомендацій для національних урядів країн-членів ООН щодо зменшення залежності процедур кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів в межах універсальної юрисдикції від фізичної присутності підозрюваного на території країни та ширшого запровадження процедур прийняття рішень *in absentia*.
3. Оптимізувати систематичне інформування Комітету ООН з насильницьких зникнень, Робочої групи ООН з питань насильницьких або недобровільних зникнень, Постійного представництва України при ООН про заходи, вжиті державою для розслідування випадків насильницьких зникнень громадян України, вчинених представниками Російської Федерації, а також про заходи, необхідні для захисту населення від насильницьких зникнень.
4. Запропонувати країнам-учасникам Конвенції криміналізувати насильницьке зникнення як окремий склад злочину з урахуванням вимог статті 2 Конвенції для уникнення розбіжностей у законодавстві у випадку застосування офіційної процедури екстрадиції, оскільки більшість двосторонніх договорів про екстрадицію вимагають, щоб злочин був злочином в обох країнах. Враховуючи, що багато держав на сьогодні не мають окремої норми про насильницьке зникнення, звинувачені часто уникають видачі.
5. Запропонувати країнам-учасникам Конвенції привести своє законодавство у відповідність до статті 8 Конвенції та усунути строки давності для злочинів у сфері насильницьких зникнень, особливо у випадку вчинення злочину як елементу злочину проти людяності. Оскільки злочин є триваючим доти, доки доля особи невідома, строки давності не повинні починатися до встановлення фактичного місцезнаходження жертви або підтвердження її загибелі.
6. Звернутися до Генеральної Асамблеї Інтерполу з ініціативою змін до мандату в частині розшуку осіб, підозрюваних у вчиненні геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, відповідно до яких у випадку протесту з боку країни, стосовно громадянина якої іншою країною подано запит на створення «червоного оповіщення», остаточне рішення мало б прийматися третьою стороною на засадах неупередженості та розумних термінів розгляду спірних питань.
7. Ініціювати перед Комітетом ПАРЄ з правових питань та прав людини (Committee on Legal Affairs and Human Rights), Євроюсту розгляд питання щодо внесення до Шенгенської інформаційної системи (SIS) та бази даних CIED (Core International Crimes Evidence Database) на підставі офіційного запиту України та після відповідного вивчення наданих Україною матеріалів, наступної інформації:
 - попереджувальні сигнали стосовно осіб, які перебувають у судовому розшуку (осіб, які викликані судом під час провадження кримінальної справи; осіб, яких закликано відбутися покарання, свідків);
 - попереджувальні сигнали, подані з метою прихованого спостереження або цільової перевірки щодо осіб та предметів;
 - попереджувальні сигнали щодо зниклих осіб.

8. Враховуючи рівень навантаження слідчих підрозділів та органів прокуратури України, що займаються розслідуванням міжнародних злочинів, звернути увагу ПАРЕ, Єврокомісії, Євроюсту на доцільність розгортання додаткових спільних слідчих груп у країнах ЄС, а також забезпечення координації чинних міжнародних механізмів (Європол, FRONTEX, SIS, CIED) для затримання підозрюваних в межах їх кримінального та судового переслідування.
9. Звернутися до керівництва Євроюсту щодо запровадження посади виокремленого субкоординатора з насильницьких зникнень в Україні в межах спільної слідчої групи (JIT) з чітким мандатом та базою даних зниклих осіб, інтегрованою з CIED, що не потребує змін до Регламенту Євроюсту.
10. Ініціювати перед Євроюстом розширення угоди про співпрацю Євроюсту з третіми країнами щодо цього злочину, доповнивши угоди спеціальними положеннями про насильницькі зникнення громадян України в частині обміну доказами та координації екстрадиційних запитів у таких справах.
11. Ініціювати перед Європолем включення насильницьких зникнень до пріоритетних категорій злочинів, визначених Регламентом Європолу (ЄС) 2016/794. Оскільки насильницьких зникнень у цьому переліку немає як самостійної категорії, пропонувати від імені Уряду України внести зміни до Додатку 1 Регламенту або прийняти рішення Ради ЄС про розширення оперативного мандату у справах, де насильницькі зникнення громадян України під час збройного конфлікту пов'язані з організованою злочинністю, корупцією чи злочинами проти людяності.
12. Ініціювати з країнами, які не входять до Шенгенської зони, переговори щодо внесення до національних баз даних, які використовуються правоохоронними органами та міграційними службами (на підставі офіційного запиту України та після відповідного вивчення наданих Україною матеріалів) переліку осіб, які є фігурантами кримінальних проваджень за фактами насильницьких зникнень громадян України з метою їх подальшого кримінального та судового переслідування.
13. З метою ефективного реагування України на факти насильницьких зникнень, що вчиняються державою-агресором, ініціювати створення спільної робочої групи (Офіс Генерального прокурора, Служба безпеки України, Національна поліція України та ін.), доручивши їй розробку комплексного плану заходів кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення злочинів, передбачених ст. 442⁻¹ (Злочини проти людяності) та ст. 146⁻¹ (Насильницьке зникнення) КК України.
14. Підготувати пакет документів стосовно осіб, підозрюваних та обвинувачених у вчиненні насильницьких зникнень, з подальшою передачею документів до Європолу, FRONTEX, CIED з перспективою затримання цих осіб під час перетину кордонів країн ЄС. Надати доручення Офісу Генерального прокурора, Службі безпеки України, Національній поліції України щодо підготовки розрахунку необхідних змін у штатному розписі та обсягах фінансування для підготовки означеного пакета документів з урахуванням процесуальних вимог та офіційних мов правоохоронних структур ЄС.

Аналіз законодавства країн, на території яких існує ймовірність перебування громадян РФ, причетних до насильницьких зникнень

+ Фінляндська Республіка

Конвенція ратифікована у 2023 році.

До ратифікації насильницькі зникнення розслідувалися в межах Розділу 25 (Злочини проти особистої свободи) за позбавлення особистої свободи (підрозділ 1), грубе позбавлення особистої свободи (підрозділ 2), викрадення (підрозділ 3).⁴⁶

Підготовка Фінляндії до ратифікації Конвенції включала ґрунтовну оцінку взаємозв'язку між зобов'язаннями Конвенції та фінським законодавством, а також низку законодавчих поправок. Так, **новий розділ 4с «Вчинення насильницького зникнення»** було додано до розділу 11 Кримінального кодексу (Про воєнні злочини та злочини проти людяності).

Відповідно до цього розділу, особа, яка, як агент держави або діючи з дозволу, підтримки чи згоди держави шляхом арешту, затримання, викрадення або у будь-який інший спосіб позбавляє іншу особу права на свободу руху або ізолює іншу людину від її оточення, після чого відмовляється визнавати це позбавлення свободи або приховує долю чи місцезнаходження зниклої особи, які ставлять таку особу поза захистом закону, засуджуються за вчинення насильницького зникнення до ув'язнення не менше чотирьох місяців і максимум чотирьох років.⁴⁷

Необхідні зміни також були внесені до положень про кримінальну відповідальність керівників та про неповідомлення про правопорушення підлеглого.

Стаття 12. Відповідальність керівника (розділ 11 КК ФР)

Військовий керівник або інший керівник підлягає покаранню як виконавець або співучасник за вчинення дій, передбачених пунктами ... 4 с (Вчинення насильницького зникнення) ... або за спробу вчинення цих діянь, якщо збройні сили або підлеглі, які перебувають під фактичною владою та контролем керівника, вчиняють ці діяння через те, що керівник не виконав свого обов'язку належним чином здійснювати нагляд за цими силами або особами, і якщо

- 1) керівник знав або, з огляду на обставини, повинен був знати, що підлеглі або підпорядковані йому особи вчиняли або збиралися вчинити відповідні злочини, та
- 2) керівник не вжив необхідних і розумних заходів, які могли бути від нього вимагатися для запобігання вчиненню цих злочинів.

Принцип універсальної юрисдикції був закріплений через визначення насильницького зникнення як міжнародного злочину положеннями статті 7 розділу 1 Кримінального кодексу (Про сферу застосування фінського кримінального права). Це означає, що вчинення насильницького зникнення підпадає під юрисдикцію Фінляндії незалежно, наприклад, від місця вчинення злочину, громадянства злочинця, громадянства зниклої особи та законодавства місця вчинення злочину за умови, що підозрюваний перебуває на території Фінляндії.

46 The Penal Code of Finland (19 December 1889/39). <https://www.warnathgroup.com/wp-content/uploads/2022/03/1995-Penal-Code-Chapter-25-Section-3.pdf>

47 https://www.finlex.fi/en/legislation/1889/39-001#chp_11_sec_4b

Стаття 7. Міжнародні злочини (розділ 1 КК ФР)

До злочинів, вчинених за межами Фінляндії, караність яких незалежно від законодавства місця вчинення злочину ґрунтується на міжнародній угоді, що є обов'язковою для Фінляндії, або на будь-якому іншому міжнародному договорі чи положенні, що є обов'язковим для Фінляндії (міжнародний злочин), застосовується фінське законодавство. Більш детальні положення щодо застосування цього параграфа видаються у вигляді постанови.

Питання екстрадиції іноземців, підозрюваних у вчиненні насильницьких зникнень, регулюється положеннями Закону про екстрадицію до іноземних держав (Act on Extradition to Foreign Countries, 456/1970). Він передбачає екстрадицію до країн поза ЄС з дотриманням наступних умов: злочин має бути караним щонайменше одним роком позбавлення волі; має діяти принцип подвійної кримінальності; екстрадиція заборонена, якщо існує ризик смертної кари, тортур, нелюдського поводження чи політичного переслідування.⁴⁸

Хто проводить розслідування

Центральна кримінальна поліція (Keskusrikospoliisi, KRP) – головне відомство, відповідальне за розслідування міжнародних злочинів. У складі KRP діє спеціальний підрозділ, який займається воєнними злочинами та злочинами проти людяності.

Генеральна прокуратура здійснює нагляд за розслідуванням та приймає рішення про пред'явлення обвинувачення. У Фінляндії прокурори спеціалізуються на міжнародних злочинах і тісно співпрацюють з поліцією від самого початку слідства.

Естонська Республіка

Конвенція ратифікована у 2026 році.

До ратифікації насильницькі зникнення кваліфікувалися як «незаконне позбавлення волі» або «зловживання владою». Вимоги Конвенції зробили можливим внесення відповідних змін до Кримінального кодексу, де з'явилася окрема стаття 89 (Злочини проти людяності). Стаття містить дефініцію «безпідставне позбавлення волі», яку можна умовно вважати аналогом насильницьких зникнень.

§ 89. Злочини проти людяності

(1) Систематичне або масове позбавлення або обмеження прав і свобод людини, спровоковане або кероване державою, організацією або групою, або вбивство, катування, зґвалтування, заподіяння шкоди здоров'ю, примусове переміщення, вигнання, примус до проституції, безпідставне позбавлення волі або інші зловживання щодо цивільних осіб караються позбавленням волі на строк від восьми до двадцяти років або довічним ув'язненням.⁴⁹

Відповідно до статті 6 Конвенції, були уточнені норми про командну відповідальність – стаття 88 передбачає, що кримінальну відповідальність несе не тільки прямий виконавець, а й начальник, який не запобіг або не повідомив про вчинений злочин проти людяності.

§ 88. Покарання за злочин, передбачений цією главою (Глава 8. Злочини проти людства та міжнародної безпеки)

(1) Крім безпосереднього виконавця кримінального правопорушення, передбаченого цією главою, карається також представник державної влади або військовий командир, який віддав наказ про вчинення кримінального правопорушення або за згодою якого було вчинено кримінальне правопорушення, або який не запобіг вчиненню кримінального право-

48 Act on Extradition to Foreign Countries, 456/1970. <https://www.finlex.fi/en/legislation/translations/1970/eng/456>

49 <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/16677>

порушення, хоча це було в його повноваженнях, або який, знаючи про вчинення кримінального правопорушення особами, що йому підпорядковуються, не повідомив про злочин.

Принцип універсальної юрисдикції закріплений у статті 8 Кримінального кодексу, що дозволяє переслідувати за насильницькі зникнення на підставі ратифікованої Конвенції.

§ 8. Застосування кримінального закону до діянь, спрямованих проти міжнародно захищених правових інтересів

Незалежно від права місця вчинення діяння, кримінальний закон Естонії застосовується до діянь, вчинених за межами території Естонії, якщо караність діяння випливає з міжнародних зобов'язань, що є обов'язковими для Естонії.

Іноземці можуть бути притягнуті до відповідальності за насильницькі зникнення, вчинені за межами Естонії, за наступних умов:

- якщо в місці вчинення злочину таке діяння є караним або там не діє жодне кримінальне право;
- злочин вчинений проти громадянина Естонії або особа, яка вчинила злочин, на момент вчинення діяння була іноземцем, який затриманий в Естонії та не підлягає видачі (§ 7. Особиста чинність кримінального закону).

Хто проводить розслідування

В Естонії розслідуванням злочинів, скоєних іноземцем за межами країни (на основі принципу універсальної юрисдикції), займаються такі відомства:

Департамент поліції безпеки (Kaitsepolitsei) є основним органом розслідування найтяжчих міжнародних злочинів: злочини проти людяності, воєнні злочини, геноцид.

Будь-яке кримінальне провадження, ініційоване на основі універсальної юрисдикції, вимагає санкції державного прокурора. Державна прокуратура (Riigiprokuratuur) має повноваження порушувати кримінальні провадження щодо міжнародних злочинів, здійснює нагляд за розслідуванням, координує міжнародну правову допомогу та розв'язує питання екстрадиції.

Естонське бюро Інтерполу (у складі Департаменту поліції) забезпечує інформаційний обмін та сприяння в пошуку підозрюваних, якщо вони оголошені в міжнародний розшук іншими країнами за аналогічні злочини.

Латвійська Республіка

Конвенція не підписана та не ратифікована

Окрема стаття за насильницьке зникнення як злочин, що вчиняється представниками держави, у Кримінальному кодексі (Kriminālikums) відсутня. Такі дії кваліфікуються за загальними статтями:

- Стаття 152. Незаконне позбавлення волі.
- Стаття 153. Викрадення людини.
- Стаття 291. Незаконне затримання або арешт (для посадових осіб).
- Стаття 71². Злочини проти людяності, де зазначені широкомасштабний або систематичний напад на цивільне населення, незаконне позбавлення волі, вчинені у зв'язку з воєнним злочином або іншим діянням, передбаченим міжнародним правом, яке є обов'язковим для Латвійської Республіки, що спричиняє сильні фізичні чи психічні страждання.⁵⁰ Такі злочини караються довічним позбавленням волі або позбавленням волі на строк від трьох до двадцяти років.

50 Kriminālikums. <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>

У Латвії розслідування злочину насильницького зникнення, вчиненого іноземцем за межами країни, може здійснюватися **в межах універсальної юрисдикції**. Вона закріплена статтею 4 Кримінального кодексу і дозволяє притягнути іноземних громадян до відповідальності за особливо тяжкі міжнародні злочини (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини), вчинені поза Латвією, незалежно від законів місця вчинення злочину.

Стаття 4. Дія кримінального закону за межами території Латвії

(4) Іноземці, які не мають постійного дозволу на проживання в Латвійській Республіці і які вчинили кримінальне правопорушення на території іншої держави або за межами території будь-якої держави, у випадках, передбачених міжнародними угодами, що є обов'язковими для Латвійської Республіки, незалежно від законодавства держави, в якій було вчинено правопорушення, несуть відповідальність відповідно до цього Закону, якщо вони не були притягнуті до кримінальної відповідальності за таке правопорушення або не були віддані під суд на території іншої держави.⁵¹

Особливості процесу

Для порушення справи в Латвії за принципом універсальної юрисдикції зазвичай необхідно, щоб підозрюваний фізично перебував на території Латвії.

Згідно зі статтею 369 Кримінально-процесуального закону (Підстави для порушення кримінального провадження), заяву про злочин можуть подати:

- самі жертви або їхні представники;
- НУО (неурядові організації);
- будь-яка особа, якій стало відомо про вчинення злочину.

Заява подається до слідчих органів Служби державної безпеки або прокуратури, після чого вони приймають рішення про порушення справи.

Кримінальні справи, включаючи ті, що стосуються основних міжнародних злочинів або звинувачень у тероризмі, розглядаються в першій інстанції районними (міськими) судами. Регіональні суди діють як апеляційні суди, а Верховний суд надає остаточну можливість оскарження в третій інстанції.⁵²

Хто проводить розслідування

У Латвії немає спеціалізованого підрозділу виключно для розслідування міжнародних злочинів, тому підслідність залежить від кваліфікації діяння.

Служба державної безпеки (Valsts drošības dienests, VDD), як правило, бере на себе справи, пов'язані зі злочинами проти людяності, воєнними злочинами та геноцидом. Оскільки насильницькі зникнення часто кваліфікуються саме в цьому контексті, розслідування потрапляє до їхньої компетенції.

Державна поліція (Valsts policija) розслідує більшість кримінальних справ. Може брати участь в оперативних заходах, якщо підозрюваний перебуває на території Латвії, і забезпечує взаємодію через канали Інтерполу. Якщо насильницьке зникнення кваліфікується як загальнокримінальний злочин (наприклад, викрадення), справою займається Головне управління кримінальної поліції.

Прокуратура Латвійської Республіки здійснює нагляд за слідством, розв'язує питання міжнародного співробітництва та екстрадиції. Рішення про переслідування іноземця за злочин, скоєний за кордоном, часто вимагає санкції Генерального прокурора.

51 <https://www.warnathgroup.com/wp-content/uploads/2015/03/Latvia-Criminal-Code.pdf>

52 Criminal Procedure Law. <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law>

Конвенція не підписана та не ратифікована.

За відсутності ратифікації Конвенції справи про зниклих безвісти або незаконні затримання розслідуються за загальними статтями Кримінального кодексу Грузії, такими як ст. 143 (Незаконне позбавлення волі).

Грузія повідомила, що вона здійснює кримінальну юрисдикцію на основі територіальності та екстериторіальності. Остання, відповідно до статті 5 Кримінального кодексу, **ґрунтується на принципі універсальної юрисдикції**. Універсальна юрисдикція передбачена в пункті 3 статті 5, який встановлює, що іноземець або особа без громадянства несе кримінальну відповідальність за злочин, вчинений за кордоном, якщо кримінальна відповідальність за вчинення цього злочину установлена міжнародним договором, учасником якого є Грузія.

Стаття 5. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені за кордоном.

3. Іноземні громадяни та особи без громадянства, які вчинили злочини за кордоном, підлягають кримінальній відповідальності згідно з цим Кодексом, якщо це – спрямовані проти інтересів Грузії тяжкі або особливо тяжкі злочини або якщо кримінальна відповідальність за ці злочини передбачена міжнародним договором Грузії.⁵³

Відповідно до статті 6 Закону про міжнародні договори, міжнародні договори, стороною яких є Грузія, мають переважну силу над внутрішніми нормативними актами, якщо вони не суперечать Конституції, конституційному закону або конституційному конкордату Грузії, а положення належним чином опублікованих договорів, що визначають конкретні права та обов'язки і не потребують перенесення у внутрішнє законодавство шляхом прийняття конкретних актів, застосовуються безпосередньо.

З метою перенесення своїх міжнародних зобов'язань у внутрішнє законодавство Грузія відповідно внесла зміни до свого кримінального законодавства. Кримінальний кодекс містить окремий розділ XLVII «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного гуманітарного права», до якого входять наступні статті:

Стаття 408. Злочини проти людяності

Злочин проти людяності, тобто будь-яке діяння, вчинене в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення або цивільних осіб, що виразилося в ... депортації, незаконному обмеженні свободи, переслідуванні групи осіб за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими ознаками, апартеїді та інших антигуманних діяннях, що завдають серйозної шкоди фізичному або (та) психічному стану людини, – карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років або безстроковим позбавленням волі.

Стаття 411. Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту

1. Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час міждержавного або внутрішньодержавного збройного конфлікту, зокрема:

- а) напад на цивільне населення або цивільних осіб;
 - ж) ... депортація або інше неправомірне виселення цивільного населення або цивільних осіб окупованої держави в межах або за межі цієї території;
 - з) необґрунтоване перешкоджання репатріації військовополонених або цивільних осіб;
- карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час міжнародного або внутрішньодержавного збройного конфлікту, спрямоване проти осіб, які не беруть участі у військових діях або не мають засобів самозахисту, а також проти поранених, хворих, медичного або духовного персоналу, санітарних частин, санітарних транспортних засобів, військовополонених, цивільних осіб, цивільного населення, що перебуває на окупованій території або в зоні військових дій, переслідуваних осіб, апатридів, інших осіб, які користуються захистом під час військових дій, зокрема:

е) депортація або інше неправомірне виселення або арешт осіб, які користуються захистом;

ж) захоплення як заручника;

караються позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років або безстроковим позбавленням волі.⁵⁴

Хто проводить розслідування

Служба державної безпеки розслідує насильницьке зникнення, якщо воно кваліфікується як злочин проти людяності або війсьний злочин, оскільки такі злочини стосуються міжнародних зобов'язань Грузії та питань найвищої державної важливості.

Генеральна прокуратура Грузії є ключовим органом, що координує міжнародне співробітництво. Прокуратура приймає рішення про порушення справи на підставі універсальної юрисдикції та надсилає запити про міжнародну правову допомогу або екстрадицію.

Для початку реального судового переслідування в Грузії іноземець, який вчинив злочин за кордоном, зазвичай повинен **фізично перебувати** на території Грузії (принцип *aut dedere aut judicare* – «видай або суди»).

Монголія

Конвенція ратифікована у 2015 році та може безпосередньо застосовуватися всіма судами цивільної та військової юрисдикції.

Стаття 13.4, яка кваліфікує насильницьке зникнення як злочин, була внесена до Кримінального кодексу Монголії у 2017 році.

При цьому Комітет з насильницьких зникнень у 2021 році з занепокоєнням зазначив, що визначення, яке міститься в цій статті, не повністю відповідає визначенню в статті 2 Конвенції. По-перше, формулювання статті 13.4 не охоплює всі види позбавлення волі, оскільки в ній йдеться лише про «незаконне затримання», тоді як злочин насильницького зникнення може бути розпочатий як законне позбавлення волі, але згодом стати незаконним через наявність інших елементів складу злочину.

По-друге, Комітет був стурбований тим, що стаття 13.4 Кримінального кодексу застосовується тільки до співробітників слідчих органів, прокурорів і суддів, і таким чином не охоплює повною мірою всіх «представників держави» та «осіб або груп осіб, що діють з дозволу, за підтримки або за згодою держави», як це передбачено положеннями Конвенції.⁵⁵

Стаття 13.4. Насильницьке зникнення.

1. Незаконне затримання особи, що не має ознак злочину проти кримінального процесу, карається штрафом у розмірі від тисячі трьохсот до десяти тисяч одиниць або покаранням у вигляді обмеження права на вільне пересування від шести місяців до двох років, або позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років.

54 Кримінальний кодекс Грузії. <https://www.refworld.org/ru/legal/legislation/natlegbod/1999/ru/103652>

55 Заключительные замечания по докладу, представленному Монголией в соответствии с пунктом 1 статьи 29 Конвенции. Комитет по насильственным исчезновениям. CED/C/MNG/CO/1. 30 September 2021. <https://docs.un.org/ru/CED/C/MNG/CO/1>

2. Якщо шкода та збитки, що не мають ознак злочинів, передбачених Особливою частиною цього Кодексу, заподіяні законним інтересам інших осіб внаслідок приховування інформації про незаконне затримання, незаконне переховування та обмеження прав або позбавлення волі, примусове обмеження свобод, обмеження свобод, вчинені посадовою особою, уповноваженою здійснювати слідство, або прокурором чи суддею шляхом відмови надати інформацію, караються позбавленням волі на строк від одного до трьох років.⁵⁶

Комітет з насильницьких зникнень також зазначив, що насильницьке зникнення включено до визначення геноциду (стаття 29.5 Кримінального кодексу), але стурбований тим, що широко поширена або систематична практика насильницьких зникнень не кваліфікується у внутрішньому законодавстві як злочин проти людяності.

Комітет одночасно вказав, що заходи покарання за злочин насильницького зникнення (стаття 13.4 Кримінального кодексу) варіюються від штрафу до максимум 12 років позбавлення волі, що не відповідає крайній тяжкості цього злочину. Комітет стурбований тим, що строк давності, який застосовується щодо злочину насильницького зникнення, становить від 3 до 12 років, що є надзвичайно коротким терміном.⁵⁷

Можливість застосування універсальної юрисдикції передбачена загальними положеннями Кримінального кодексу (Глава I, статті 1.1–1.2), в яких кримінальна відповідальність визначається не лише національним правом, але й міжнародними договорами, учасником яких є Монголія. На сьогодні це стосується відповідальності за геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності (Глава XIV. Міжнародні злочини), які можуть переслідуватися незалежно від місця вчинення та громадянства винного.

Відповідно до особливостей законодавства Монголії, іноземець, який вчинив злочин за межами Монголії, підлягає кримінальній відповідальності тільки якщо:

- злочин спрямований проти інтересів Монголії (її безпеки, громадян або організацій);
- це передбачено міжнародним договором, учасником якого є Монголія;
- особа не була засуджена за це ж діяння в іноземній державі.

Стаття 1.6 Застосування Кримінального кодексу за межами території Монголії.

4. Іноземні громадяни та особи без громадянства несуть кримінальну відповідальність за злочини, вчинені за межами Монголії відповідно до цього Кодексу, за умови, що вони зазначені в міжнародних договорах Монголії.

5. Якщо громадяни іноземних держав або особи без громадянства, які не проживають постійно в Монголії, вчинили злочин проти інтересів Монголії за межами Монголії та не були покарані, вони можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, якщо це передбачено міжнародними договорами Монголії.

Особливості екстрадиції. Якщо іноземець вчинив злочин за кордоном і перебуває в Монголії, він може бути виданий іноземній державі для судового розгляду, за винятком випадків, коли йому загрожує смертна кара або катування (стаття 1.7 Кримінального кодексу). При цьому ризик зазнати насильницького зникнення не зазначений як одна з підстав для того, щоб не вислати, не повертати, не видавати та не екстрадувати відповідну особу в іншу країну.

Хто проводить розслідування

Якщо злочин вчинено за межами кордонів Монголії, то орган, який буде проводити дізнання і слідство, визначається виключно **рішенням Генерального прокурора** (ст. 2.1 Криміналь-

56 Criminal Code of Mongolia (New edition). https://legislationline.org/sites/default/files/documents/c1/MONG_CC.pdf

57 Заключительные замечания по докладу, представленному Монголией в соответствии с пунктом 1 статьи 29 Конвенции. Комитет по насильственным исчезновениям. CED/C/MNG/CO/1. 30 September 2021. <https://docs.un.org/ru/CED/C/MNG/CO/1>

но-процесуального кодексу). Практична робота при цьому зазвичай покладається на Слідче управління поліції. Судова юрисдикція щодо таких злочинів визначається рішенням Головного судді Кримінальної палати Верховного суду Монголії.⁵⁸

Республіка Казахстан

Конвенція ратифікована у 2008 році.

Відповідальність за насильницьке зникнення, як це поняття визначено в Конвенції, встановлена в статті 414 Кримінального кодексу. Однак злочин насильницького зникнення як окремий злочин відсутній у внутрішньому законодавстві. У зв'язку з цим Комітет з насильницьких зникнень у 2016 році вказав, що хоча стаття 414 та інші злочини проти свободи, що є в Кримінальному кодексі, містять елементи, пов'язані з насильницьким зникненням, вони є недостатніми для того, щоб належним чином охопити всі складові елементи та умови насильницького зникнення, як воно визначено в статті 2 Конвенції.

Комітет також зазначив, що в національному законодавстві відсутні конкретні положення, що встановлюють кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення як злочин проти людяності.⁵⁹

Стаття 414. Завідомо незаконне затримання, взяття під варту або утримання під вартою

Частина 4. Умисне неповідомлення родичів підозрюваного про факт його затримання та місце перебування, незаконна відмова в наданні інформації про місце утримання під вартою особи громадянину, який має право на отримання такої інформації, а також фальсифікація часу складання протоколу затримання або часу фактичного затримання – караються штрафом у розмірі до двохсот місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до двохсот шістдесяти годин, або арештом на строк від десяти до п'ятдесяти діб, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.⁶⁰

Універсальна юрисдикція у Казахстані застосовується лише до геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, але не до насильницьких зникнень як окремої категорії. Тому універсальна юрисдикція за цей злочин можлива лише опосередковано – через кваліфікацію насильницького зникнення як злочин проти людяності або воєнний злочин. На практиці Казахстан покладається на екстрадицію та міжнародну співпрацю, а не на власне переслідування таких злочинів за принципом універсальної юрисдикції.

Стаття 8. Дія кримінального закону щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами Республіки Казахстан

4. Іноземці, а також особи без громадянства, які не проживають постійно на території Республіки Казахстан, які вчинили злочин за межами Республіки Казахстан, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом у випадках, якщо ця дія спрямована проти інтересів Республіки Казахстан, а також у випадках, передбачених міжнародним договором Республіки Казахстан, якщо вони не засуджені в іншій державі та притягнуті до кримінальної відповідальності на території Республіки Казахстан.

58 https://track.unodc.org/uploads/documents/BRI-legal-resources/Mongolia/23_-LAW_ON_CRIMINAL_PROCEDURE.pdf

59 Заключні зауваження щодо доповіді, представленої Казахстаном відповідно до пункту 1 статті 29 Конвенції. Комітет з насильницьких зникнень. CED/C/KAZ/CO/1. 26 May 2016. <https://docs.un.org/ru/CED/C/KAZ/CO/1>

60 Penal Code of the Republic of Kazakhstan. <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/criminal-code-2014>

Стаття 9. Екстрадиція осіб, які вчинили кримінальне правопорушення

2. Іноземці та особи без громадянства, які вчинили злочин за межами Республіки Казахстан і проживають на території Республіки Казахстан, можуть бути екстрадовані до іноземної держави для кримінального переслідування або відбування покарання відповідно до міжнародного договору Республіки Казахстан.

Слід також враховувати, що суб'єкт злочину за ст. 414 КК РК – спеціальний. Його суб'єктом може бути тільки особа, наділена офіційними повноваженнями здійснювати затримання або арешт (слідчий, дізнавач, суддя). Тому звичайний іноземний громадянин, як приватна особа, не може бути притягнутий за ст. 414, оскільки він не має повноважень на «затримання» або «ув'язнення» в юридичному сенсі. Його дії будуть кваліфікуватися як викрадення людини (ст. 125 КК РК) або незаконне позбавлення волі (ст. 126 КК РК).

Хто проводить розслідування

Згідно з Кримінально-процесуальним кодексом РК (ст. 187), попереднє слідство за цією статтею 414 проводять органи прокуратури якщо діяння вчинено співробітниками інших правоохоронних органів або з метою забезпечення об'єктивності розслідування.

Досудове розслідування за фактами викрадення людини (ст. 125 КК РК) або незаконного позбавлення волі (ст. 126 КК РК) здійснюють органи внутрішніх справ (Міністерство внутрішніх справ).⁶¹

Азербайджанська Республіка

Конвенція підписана у 2007 році, проте досі не ратифікована.

Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки (КК АР) не містить окремої статті під назвою «насильницьке зникнення». Такі дії кваліфікуються через сукупність статей, що охоплюють викрадення людини (ст. 144), незаконне позбавлення волі (ст. 145), катування (ст. 133, 293) або перевищення посадових повноважень (ст. 308, 309).

В Азербайджані розслідування злочину за статтею 144 (Викрадення людини), вчиненого іноземцем за межами країни, визначається принципами екстериторіальної та **універсальної юрисдикції**.

Згідно зі ст. 12.3 КК АР, іноземець може бути притягнутий до відповідальності за законами Азербайджану за злочин, вчинений поза його межами в таких випадках:

- якщо злочин спрямований проти інтересів Азербайджану або його громадян (наприклад, викрадено громадянина Азербайджану).
- якщо викрадення пов'язане зі злочинами проти миру та людяності, воєнними злочинами, захопленням заручників або іншими діями, покарання за які передбачено міжнародними договорами, учасником яких є Азербайджан.

При цьому особа не повинна бути вже засуджена за цей же злочин в іншій державі.⁶²

Залежно від рішення держави підозрювана особа може бути видана іноземній державі або підлягати кримінальній відповідальності в Азербайджанській Республіці.

Стаття 13 КК АР. Видача осіб, які вчинили злочин (екстрадиція)

13.2. Іноземці або особи без громадянства, які перебувають в Азербайджанській Республіці та вчинили злочин за межами Азербайджанської Республіки, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання

⁶¹ Additional information submitted by Kazakhstan under article 29 (4) of the Convention. Committee on Enforced Disappearances. CED/C/KAZ/Al/1. 3 October 2022. https://digitallibrary.un.org/record/4002111/files/CED_C_KAZ_Al_1-EN.pdf

⁶² https://www.un.org/en/ga/sixth/77/universal-jurisdiction/azerbaijan_e.pdf

визначеного їм покарання відповідно до Закону Азербайджанської Республіки «Про видачу осіб, які вчинили злочин (екстрадицію)», іншими законодавчими актами Азербайджанської Республіки та міжнародними договорами, учасником яких є Азербайджанська Республіка.

13.3. Якщо особи, які вчинили злочин за межами Азербайджанської Республіки, не видаються іноземній державі і це діяння (дія або бездіяльність) визнається злочином відповідно до цього Кодексу, вони підлягають кримінальній відповідальності в Азербайджанській Республіці.⁶³

Хто проводить розслідування

В Республіці Азербайджан розслідування злочинів, пов'язаних із викраденням і незаконним позбавленням свободи, розподіляється між слідчими органами наступним чином (незалежно від громадянства злочинця):

- викрадення людини (стаття 144 КК АР), у тому числі вчинене іноземцем – попереднє слідство за цією статтею належить до виключної компетенції органів прокуратури. У разі, якщо злочин має особливо складний характер або вчинений за обтяжуючих обставин (наприклад, організованою групою), справа може бути передана до Слідчого управління Генеральної прокуратури. Крім того, у структурі відомства Генеральної прокуратури діє Управління міжнародного юридичного співробітництва, яке координує розслідування злочинів, вчинених за межами країни, та взаємодіє з іноземними правоохоронними органами.
- незаконне позбавлення волі (стаття 145 КК АР) – розслідування за цією статтею зазвичай проводять слідчі органів внутрішніх справ (Міністерство внутрішніх справ).

Підставою для початку розслідування може бути заява потерпілої особи (наприклад, через Посольство Азербайджанської Республіки) або інформація від міжнародних організацій. Азербайджан може вимагати екстрадиції іноземця для розслідування та суду на своїй території. Рішення щодо таких запитів приймає Генеральний прокурор Республіки Азербайджан. Якщо злочин пов'язаний із військовими конфліктами або визнаний злочином проти людяності, справа може розглядатися Військовою прокуратурою або спеціалізованими судами (наприклад, Бакинським військовим судом).

Туркменістан

Конвенція не підписана та не ратифікована.

У Кримінальному кодексі Туркменістану **немає окремої самотійної статті**, яка б називалася «Насильницьке зникнення» та повністю відповідала міжнародним стандартам (зокрема Конвенції ООН 2006 року).

Проте подібні діяння кваліфікуються за іншими статтями Кримінального кодексу:

- **ст. 126 (Викрадення людини).** Це найбільш споріднений склад злочину. Якщо людину таємно або відкрито захоплюють і переміщують, справу відкривають за цією статтею.
- **ст. 129 (Незаконне позбавлення волі).** Застосовується, якщо особу утримують проти її волі, але без факту переміщення (викрадення).
- **ст. 182 (Перевищення посадових повноважень).** Якщо до зникнення причетні представники державних органів (поліція, спецслужби), справу можуть кваліфікувати за цією статтею, оскільки посадовці діють поза межами закону.

63 <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/64893/AZE-64893.pdf>

- **ст. 181 (Зловживання службовим становищем).** Використовується, коли державна особа використовує свій статус для незаконного утримання особи.⁶⁴

Універсальна юрисдикція не може бути застосована до переслідування насильницьких зникнень, оскільки ці дії не передбачені навіть у складі статей, що формують розділ VIII Кримінального кодексу (Злочини проти миру і безпеки людства). Тому насильницькі зникнення, вчинені іноземцями за межами Туркменістану, переслідуються за принципами **екстериторіальної юрисдикції**.

Так, іноземні громадяни, а також особи без громадянства, які не проживають постійно в Туркменістані, за злочин, вчинений за межами Туркменістану, підлягають відповідальності за кримінальним законодавством Туркменістану у випадках, коли:

- злочин спрямований проти Туркменістану або його громадян;
- у випадках, передбачених міжнародними договорами Туркменістану;
- якщо вони не були засуджені в іноземній державі та притягнуті до кримінальної відповідальності на території Туркменістану (Стаття 8. Дія кримінального закону щодо осіб, які вчинили злочини за межами Туркменістану).

Водночас іноземні громадяни та особи без громадянства, які вчинили злочин за межами та перебувають на території Туркменістану, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності або відбuvання покарання відповідно до міжнародних договорів Туркменістану (Стаття 9 КК Туркменістану. Видача осіб, які вчинили злочин).

Процесуальні особливості

Місце провадження справи. Якщо злочин вчинено за кордоном, а справу порушено в Туркменістані, місце проведення слідства визначається Генеральним прокурором Туркменістану. Зазвичай це слідче управління в Ашгабаді.

Присутність підозрюваного. Як правило, Туркменістан починає реальне розслідування тільки в тому разі якщо підозрюваний іноземець опинився на території Туркменістану і його не видають іншій державі.

Хто проводить розслідування

Генеральна прокуратура Туркменістану є головним органом, який приймає рішення про порушення кримінальної справи стосовно іноземця за діяння, вчинені за кордоном. Вона ж координує запити про екстрадицію і взаємодіє з МЗС.

Органи внутрішніх справ є основним виконавцем, відповідальним за слідство.

Міністерство юстиції бере участь у питаннях міжнародної правової допомоги.

Китайська Народна Республіка

Конвенція не підписана та не ратифікована.

У Кримінальному кодексі КНР (Китайської Народної Республіки) **відсутня окрема стаття**, яка називалася б «Насильницьке зникнення» і повністю відповідала б визначенню Міжнародної конвенції ООН.

Однак дії, що підпадають під це поняття, кваліфікуються за такими статтями:

Стаття 238 (Незаконне позбавлення волі) є найбільш часто застосовуваною нормою. Якщо обмеження волі вчиняється посадовою особою з перевищенням повноважень, покарання посилюється. Якщо це призвело до смерті або тяжких тілесних ушкоджень, можливі терміни аж до довічного ув'язнення або смертної кари.

64 Кримінальний кодекс Туркменістану. <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/14676>

Стаття 239 (Викрадення людини) застосовується, якщо особа захоплена з метою викупу або з інших корисливих мотивів:

«Ті, хто викрадає інших з метою шантажу або викрадає інших як заручників, засуджуються до 10 років або більше тюремного ув'язнення або до довічного ув'язнення, крім штрафів або конфіскації майна. Викрадачі, які спричинили смерть своїх заручників або вбили їх, караються смертною карою, а їхнє майно конфіскується. Ті, хто викрадає або грабує немовлят або дітей з метою шантажу, караються відповідно до положень вищезазначеного пункту».⁶⁵

У Кримінальному кодексі КНР також **відсутня** окрема глава або спеціальний розділ, присвячений «міжнародним злочинам» (геноциду, злочинам проти людяності або воєнним злочинам) у тому вигляді, в якому вони сформульовані в Римському статуті. Китай дотримується системи **інкорпорації** – норми міжнародних конвенцій реалізуються через загальні статті національного КК.

Принцип універсальної юрисдикції закріплено у статті 9 – Китай визнає право судити за злочини, передбачені міжнародними договорами, учасником яких він є, навіть якщо вони вчинені іноземцями за кордоном.

Стаття 9. Цей закон застосовується до злочинів, визначених у міжнародних договорах, підписантами яких є КНР або членами яких вона є, і КНР здійснює кримінальну юрисдикцію над такими злочинами в межах своїх договірних зобов'язань.

Хто проводить розслідування

У Китаї розслідування злочинів, вчинених іноземцями за межами країни, здійснюють:

Міністерство громадської безпеки як головний орган досудового розслідування. Саме воно веде слідство у справах, де іноземці підозрюються у злочинах, що мають екстериторіальний характер.

Верховна народна прокуратура має право порушувати кримінальні справи проти іноземців, якщо злочин підпадає під юрисдикцію Китаю (наприклад, злочини проти державної безпеки або міжнародні злочини, які Китай зобов'язався переслідувати за договорами).

Верховний народний суд у 2021 році видав спеціальне тлумачення до Кримінально-процесуального закону, яке деталізує процедури у «foreign-related criminal cases» (іноземні кримінальні справи). Це включає злочини, вчинені іноземцями за межами Китаю, якщо вони зачіпають інтереси КНР або підпадають під міжнародні зобов'язання.⁶⁶

Крім того, для переслідування іноземців, які вчинили злочини за межами Китаю, влада часто використовує механізми міжнародної правової допомоги, екстрадиції та ресурси Інтерполу.

Країни, які найчастіше відвідують громадяни РФ як туристи

Королівство Таїланд

Конвенція ратифікована у 2024 році.

У законодавстві Таїланду склад насильницького зникнення **офіційно закріплений** як окремий злочин з 2022 року. Це стало можливим завдяки прийняттю спеціального закону – Акту про запобігання та придушення катувань і насильницьких зникнень (Prevention and Suppression of Torture and Enforced Disappearance Act B.E. 2565). До цього в кримінальному кодексі країни такого поняття не існувало, і подібні справи розглядалися як звичайне викрадення або напад.

65 Criminal Law of the People's Republic of China. <https://www.warnathgroup.com/wp-content/uploads/2015/03/China-Criminal-Code.pdf>

66 <https://www.chinajusticeobserver.com/a/how-chinese-courts-hear-criminal-cases-involving-foreigners>

Стаття 7. Особа, яка є державним службовцем і затримала або викрала особу, а також державний службовець, який заперечує вчинення такого діяння, приховує долю або місцезнаходження такої особи, що призводить до позбавлення такої особи правового захисту, несе відповідальність за вчинення насильницького зникнення.

Злочин, передбачений першим абзацом, розглядається як тривале правопорушення доти, доки не буде встановлено долю такої особи.

Стаття 10. У справі про злочин насильницького зникнення відповідно до розділу 7 розслідування проводиться доти, доки зникла особа не буде знайдена або доки не будуть отримані переконливі докази, що підтверджують смерть такої особи та проливають світло на подробиці вчинення злочину та особу злочинця.⁶⁷

За вчинення насильницького зникнення посадовим особам загрожує **від 10 до 25 років** позбавлення волі та штраф у розмірі від 200 000 до 500 000 батів. У разі смерті жертви покарання може бути значно суворішим – 15–30 років позбавлення волі та штраф у розмірі від 300 тис. до 1 млн батів (стаття 37 Акту).

Універсальна юрисдикція не закріплена у законодавстві як абсолютна, оскільки переслідування обмежується кількома складами злочинів (піратство, тероризм), серед яких склад воєнних злочинів, насильницьких зникнень, злочинів проти людяності – відсутні. Теоретично іноземець може бути притягнутий до відповідальності за злочин, вчинений поза Таїландом, але для цього 1) уряд Таїланду або громадянин Таїланду має бути потерпілою стороною, 2) потерпіла особа має подати прохання про покарання (ст. 8 Кримінального кодексу).⁶⁸

Екстрадиція іноземців регламентується Законом про екстрадицію 2008 року, а також низкою екстрадиційних угод Таїланду з окремими державами у поєднанні із положеннями міжнародних конвенцій. Запит на екстрадицію розглядає суд, після чого остаточне рішення приймають Міністерство юстиції та Міністерство закордонних справ. Екстрадиція забороняється у випадках політичних та воєнних злочинів або якщо існує ризик катувань чи нелюдського поводження (стаття 9 Закону).⁶⁹

Хто проводить розслідування

У Таїланді розслідування випадків насильницьких зникнень здійснюють державні органи – **поліція** та **прокуратура**.

Існує також **Комітет із запобігання та припинення катувань і насильницьких зникнень** – національний орган, створений у межах вищезазначеного Акту 2022 року. Його роль полягає у нагляді за виконанням закону; координації розслідувань випадків зникнень; захисті прав потерпілих; наданні рекомендацій уряду.

Турецька Республіка

Конвенція не підписана та не ратифікована.

Попри те, що Туреччина адаптувала свій Кримінальний кодекс (Türk Ceza Kanunu) до стандартів Римського статуту, термін «Zorla kaybetme» (насильницьке зникнення) як **окрема назва статті** в поточній офіційній редакції КК Туреччини (станом на 2024–2026 рр.) все ще **відсутній**. Основна причина – відсутність ратифікації Міжнародної конвенції ООН для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень. З цієї причини законодавець не запровадив специфічний термін «Zorla kaybetme» в текст кодексу, віддавши перевагу ширшому формулюванню «Позбавлення особистої свободи» в контексті злочинів проти людяності.

67 <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2024/08/Prevention-and-Suppression-of-Torture-and-Enforced-Disappearance-Act-B.E.-2565.pdf>

68 Thailand Criminal Code. <https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Thailand-Penal-Code.pdf>

69 Extradition Act, B.E. 2551. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ExtraditionACTofThailand.pdf>

Злочини проти людяності (İnsanlığa Karşı Suçlar), своєю чергою, з'явилися як результат реформи права та гармонізації з Римським статутом у 2005 році. Саме тоді був розроблений Другий том Кримінального кодексу (Special Provisions), де в Частині першій (Міжнародні злочини), Розділі першому (Геноцид та злочини проти людяності) була розміщена стаття 77 (Злочини проти людяності).

Стаття 77. Злочини проти людяності

(1) Наступні дії, якщо вони систематично вчиняються проти певної частини суспільства з політичних, філософських, расових чи релігійних мотивів, є злочинами проти людяності:

...

d) Позбавлення особистої свободи.

(2) У разі вчинення діяння, ... винний карається позбавленням волі не менше восьми років.

(3) За ці злочини заходи безпеки також застосовуються до юридичних осіб.

(4) Строк давності не застосовується до цих злочинів.⁷⁰

Універсальна юрисдикція, закріплена у статті 13 Кримінального кодексу, дозволяє притягати іноземних громадян за вчинення за межами Туреччини насильницьких зникнень як частини злочину проти людяності, за умови перебування іноземця на території Туреччини. При цьому частина 3 статті 13 передбачає, що навіть якщо в іноземній державі винесено обвинувальний або виправдувальний вирок за міжнародний злочин, судовий розгляд усе одно проводиться в Туреччині на прохання Міністра юстиції.

Хто проводить розслідування

Республіканська прокуратура (Cumhuriyet Başsavcılığı): Розслідування справ про міжнародні злочини знаходиться у віданні спеціально призначених прокурорів у великих містах (Анкара, Стамбул).

Міністерство юстиції: Для початку розслідування злочинів, скоєних іноземцями за кордоном, за статтею 13 КК Туреччини зазвичай потрібен запит або дозвіл міністра юстиції.

Французька Республіка

Конвенція ратифікована у 2008 році.

На відміну від Італії, з 2013 року у Франції існує **пряма норма** – стаття 221-12 Кримінального кодексу (Code pénal), яка чітко встановлює відповідальність держави та її агентів, що повністю відповідає Міжнародній конвенції ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.

Стаття 221-12.

Примусовим зникненням вважається арешт, затримання, викрадення або будь-яка інша форма позбавлення волі особи в умовах, що позбавляють її захисту закону, одним або кількома державними службовцями або особою чи групою осіб, що діють з дозволу, підтримки або згоди державних органів, коли ці дії супроводжуються зникненням особи та запереченням факту позбавлення її волі або приховуванням її долі чи місця перебування.

Насильницьке зникнення карається довічним ув'язненням.⁷¹

70 Turkish Criminal Code (Law No. 5237 of September 26, 2004). <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turk-ceza-kanunu-5237>

71 Code pénal. [https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000027809191/2021-04-23#:~:text=%20Code%20p%C3%A9nal.%20*%20Chapitre%20ler%20bis,les%20disparitions%20forc%C3%A9es%20\(Articles%20221%2D12%20%C3%A0%20221%2D17\)](https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000027809191/2021-04-23#:~:text=%20Code%20p%C3%A9nal.%20*%20Chapitre%20ler%20bis,les%20disparitions%20forc%C3%A9es%20(Articles%20221%2D12%20%C3%A0%20221%2D17))

Крім того, згідно зі статтею **212-1** Кримінального кодексу, якщо насильницькі зникнення відбуваються в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, вони кваліфікуються як **злочини проти людяності** та не мають строку давності.

Універсальна юрисдикція встановлюється положеннями статті 689-13 Кримінально-процесуального кодексу: «... згідно з Міжнародною конвенцією про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, прийнятою в Нью-Йорку 20 грудня 2006 року, будь-яка особа, винна у вчиненні або співучасті у злочині, визначеному в пункті 9 статті 212-1 або статті 221-12 Кримінального кодексу, може бути притягнута до відповідальності та судима за умовами, встановленими статтею 689-1 цього Кодексу, якщо цей злочин становить насильницьке зникнення в розумінні статті 2 вищезазначеної Конвенції». ⁷²

Ця норма встановлює юрисдикцію французьких судів щодо переслідування як іноземних, так і французьких громадян, які вчинили злочини примусового зникнення за кордоном. При цьому слід враховувати наступне:

- розрізнення між головним виконавцем і співучасником не має значення для застосування цієї юрисдикції;
- відповідно до французького законодавства, факти повинні кваліфікуватися саме як насильницьке зникнення в розумінні статті 2 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень;
- передбачувані виконавці або співучасники злочину повинні перебувати на території Франції.

Якщо насильницькі зникнення розглядаються як складова злочину проти людяності, то в такому разі для початку кримінального переслідування, з урахуванням наведених пунктів, необхідна вимога прокурора з питань боротьби з тероризмом і за умови, що жоден міжнародний або національний суд не вимагає видачі або екстрадиції відповідної особи (стаття 689-11 Кримінально-процесуального кодексу).

Хто проводить розслідування

Національна антитерористична прокуратура (Parquet National Antiterroriste, PNAT) розслідує всі випадки, якщо зникнення кваліфікується як злочин проти людяності або військовий злочин. Більш конкретно цим займається спеціальний відділ з розслідування злочинів проти людяності (Париж).

Центральне управління по боротьбі зі злочинами проти людяності та військовими злочинами (Office central de lutte contre les crimes contre l'humanité, OCLCH) часто залучається на національному рівні як елітний підрозділ жандармерії, що володіє ресурсами для пошуку зниклих та роботи з державними архівами.

На оперативному рівні розслідування ведуть спеціалізовані підрозділи **національної поліції** або **жандармерії**.

Слідчі судді (Juges d'instruction), для яких порушення провадження та керівництво розслідуванням є обов'язковими діями, зважаючи на тяжкість злочину. ⁷³

72 Code de procédure pénale. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000027809234

73 French Association for the Promotion of Universal Jurisdiction, member of the International Coalition for the International Criminal Court. Input of The French Association for the Promotion of Universal Jurisdiction (AFPCU) – Research on the use of universal criminal jurisdiction in cases of enforced disappearance. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/disappearances/cfi/ucj/subm-research-wg-cso-fr-association-promotion-ction-en.pdf>

Італійська Республіка

Конвенція ратифікована у 2015 році.

Проте при ратифікації держава не ввела спеціальну норму у Кримінальний кодекс (Codice Penale). Замість цього вона обмежилася посиланням на Конвенцію та загальними положеннями кримінального права. Саме тому **окрема стаття**, яка прямо криміналізує насильницькі зникнення як самостійну категорію злочину, в законодавстві Італії **відсутня**.

На практиці розслідування насильницьких зникнень здійснюється із застосуванням таких статей:

- **ст. 605** (Викрадення);
- **ст. 613-bis** (Катування), яка була введена до Кримінального кодексу у 2017 році і яка охоплює дії, вчинені представниками влади у випадках, коли жертву переховують і піддають стражданню;
- **ст. 323** (Зловживання повноваженнями), яку використовують у випадках, коли злочин вчинено карабінерами або поліцією.

Стаття 605. Викрадення людини

1. Кожен, хто позбавляє когось особистої свободи, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до восьми років.
2. Покаранням є позбавлення волі на строк від одного до десяти років, якщо діяння вчинено: ...
2) державним службовцем зі зловживанням повноваженнями, пов'язаними з його посадою.

Стаття 613-bis (Катування)

1. Будь-яка особа, яка за допомогою насильства або серйозних погроз, або ж діючи жорстоко, заподіює гострі фізичні страждання або доведену психічну травму особі, позбавленій особистої свободи або довірених їй опіці, владі, нагляду, контролю, догляду або допомоги, або яка перебуває в стані обмеженої обороноздатності, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років, якщо це діяння вчинено шляхом декількох дій або якщо воно пов'язане з нелюдським та принижуючим гідність людини поводженням.
2. Якщо дії, зазначені в першому абзаці, вчинені державним службовцем або особою, яка виконує державні функції, зловживаючи своїми повноваженнями або порушуючи обов'язки, пов'язані з посадою або службою, покаранням є позбавлення волі на строк **від п'яти до дванадцяти років**.
5. Якщо від дій, ... виникає смерть як небажаний наслідок, покаранням є позбавлення волі **на строк до тридцяти років**. Якщо винний навмисно спричиняє смерть, покаранням є **довічне ув'язнення**.⁷⁴

Як учасниця міжнародних конвенцій та угод, Італія **застосовує універсальну юрисдикцію**, що закріплено у статтях 7–10 Кримінального кодексу. Це означає, що італійські органи влади можуть переслідувати в судовому порядку іноземця, який вчинив злочин поза межами Італії. Для цього необхідні наступні умови:

- злочин вчинений проти громадянина Італії (стаття 7);
- злочин належить до категорії злочинів, щодо яких міжнародні конвенції встановлюють застосовність італійського кримінального права (стаття 7);
- якщо злочин вчинений на шкоду Європейським Співтовариством, іноземній державі або іноземцю, то існує вимога міністра юстиції про переслідування іноземця, який перебуває на території Італії, а за вчинений злочин передбачено смертну кару або довічне ув'язнення, або позбавлення волі на строк не менше трьох років (стаття 10).

Хто проводить розслідування

Прокуратура Італійської Республіки (Procura della Repubblica) має спеціалізовані групи прокурорів (наприклад, у Римі та Мілані), які займаються розслідуванням міжнародних злочинів, тероризму та злочинами, пов'язаними з порушеннями прав людини.

Карабінери (Raggruppamento Operativo Speciale) є елітним підрозділом, який за необхідності підключається до розслідування складних міжнародних справ та воєнних злочинів.

Державна поліція (UCIGOS) займається питаннями міжнародного тероризму та злочинів проти державної безпеки.

Королівство Іспанія

Конвенція ратифікована у 2009 році, набрала чинності у 2010 році

В іспанському Кримінальному кодексі (Código Penal) **відсутня стаття** під назвою «Насильницьке зникнення» (desaparición forzada). Натомість кваліфікація насильницьких злочинів відбувається через:

- сукупність статей розділу VI (Злочини проти свободи), підрозділу I (Про незаконні затримання та викрадення);
- статтю 607 bis (Злочини проти людяності), де насильницьке зникнення зазначається як одна з форм міжнародного злочину.

У звичайних випадках зникнення кваліфікуються в розділі VI (Злочини проти свободи) наступними статтями:

Стаття 163.

1. Особа, яка **ув'язнила або затримала** іншу особу, позбавивши її свободи, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років.

Стаття 164.

Викрадення людини з вимогою виконання певних умов для її звільнення карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років.

Стаття 165.

Покарання, передбачені в попередніх статтях, застосовуються в верхній половині діапазону, у відповідних випадках, якщо незаконне затримання або викрадення було здійснено **під виглядом представника влади** або державного службовця.

Стаття 166.

1. Особа, винна в незаконному затриманні або викраденні, **яка не надає інформації про місцезнаходження затриманої особи**, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років у разі незаконного затримання та від п'ятнадцяти до двадцяти років у разі викрадення.

Стаття 167.

1. **Державний орган або посадова особа**, які, за винятком випадків, дозволених законом, і без наявності підстав для вчинення злочину, **вчиняють будь-яке з діянь**, описаних у цьому розділі, караються покаранням, передбаченим у цих статтях, у верхній половині діапазону, що може досягати найвищого ступеня.

2. Тими самими покараннями караються:

а) **Державний службовець або орган влади**, який, незалежно від наявності або відсутності підстав для вчинення злочину, домовляється, **здійснює або продовжує позбавлення волі** будь-якої особи та не визнає таке позбавлення волі або будь-яким іншим чином приховує ситуацію або місцезнаходження цієї особи, позбавляючи її конституційних або законних прав.

б) приватна особа, яка вчинила ці дії **з дозволу, підтримки або згоди держави** або її органів влади.

Розділ II bis (Про злочини проти людяності) кваліфікує насильницькі зникнення відповідно до положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень:

Стаття 607 bis. Злочини проти людяності

1. Злочини проти людяності вчиняють особи, які вчиняють дії, передбачені в наступному розділі, в межах загального або систематичного нападу на цивільне населення або його частину.

2. Особи, засуджені за злочини проти людяності, будуть покарані наступним чином:

Пункт 6. Насильницьке зникнення осіб карається позбавленням волі на строк **від дванадцяти до п'ятнадцяти років**. Під насильницьким зникненням розуміється затримання, викрадення або будь-яка інша форма позбавлення волі представниками держави або особами чи групами осіб, що діють з дозволу, підтримки або мовчазної згоди держави, з подальшою відмовою визнати позбавлення волі або приховуванням долі чи місцезнаходження зниклої особи, що тим самим позбавляє таку особу захисту закону.⁷⁵

Застосування принципу **універсальної юрисдикції** було обмежено у 2014 році Органічним законом № 1/2014, який запровадив істотні зміни до статті 23 Органічного закону про судову владу Іспанії. Так, наприклад, новий закон виключив можливість для громадських організацій або приватних осіб подавати позови щодо цих злочинів як третьої сторони в межах т.зв. «народного позову» (acción popular).

Сьогодні дія універсальної юрисдикції **у справах про насильницькі зникнення** виглядає наступним чином згідно з чинною редакцією **статті 23** цього закону:

Іспанські суди можуть розглядати справи про насильницькі зникнення, вчинені за межами національної території за умови:

1. Підозрюваний є громадянином Іспанії або потерпілий був громадянином Іспанії на момент вчинення злочину.
2. Підозрюваний перебуває на території Іспанії.

75 Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. <https://www.conceptosjuridicos.com/legislacion/codigo-penal/>

3. Потерпілий подав скаргу або прокуратура подала позов до іспанського суду.
4. В іншій компетентній країні або міжнародному суді не розпочато ефективне розслідування тих самих фактів (принцип субсидіарності).⁷⁶

Зазначені зміни призвели до закриття низки резонансних міжнародних справ і зазнали критики з боку ООН за створення перешкод у боротьбі з безкарністю за міжнародні злочини.

Хто проводить розслідування

В Іспанії розслідуванням насильницьких зникнень займаються спеціалізовані правоохоронні органи та судові інстанції, залежно від того, чи відбувся злочин на території країни, чи за її межами.

Розслідуваннями у всіх випадках зникнень керує **Національний центр у справах зниклих безвісти** (CNDES) при Міністерстві внутрішніх справ. Його функції:

- Координація роботи всіх силових структур.
- Ведення єдиної бази даних зниклих і неідентифікованих останків.
- Взаємодія з родинами жертв і міжнародними організаціями.

Національна судова палата (Audiencia Nacional) має виключну компетенцію в розслідуванні зникнень, скоєних **за кордоном**, якщо вони кваліфікуються як геноцид або злочини проти людяності.

Місцеві суди (Juzgados de Instrucción) розслідують злочини, вчинені на території Іспанії (включаючи справи про масові поховання часів громадянської війни).

На оперативному рівні розшук зниклих та первинне розслідування проводять:

- **Національна поліція** (Policía Nacional) у міських зонах.
- **Цивільна гвардія** (Guardia Civil) у сільській місцевості та на морі.
- **Автономна поліція** в Каталонії, у Країні Басків, у Наваррі.

Державний прокурор як ключова фігура, тільки за позовом якого (як і за скаргою жертви) може бути розпочато справу про насильницьке зникнення за межами Іспанії.

Об'єднані Арабські Емірати

Конвенція не підписана та не ратифікована.

У законодавстві ОАЕ ситуація з насильницькими зникненнями схожа на турецьку модель: окремої статті в загальному кримінальному кодексі з такою назвою немає, проте цей склад прямо закріплений у спеціальному законодавстві про міжнародні злочини.

В ОАЕ діє Федеральний декрет-закон про міжнародні злочини (Federal Decree-Law No.(12) of 2017 on International Crimes), у якому насильницьке зникнення як окремий склад виділено в розділі «Злочини проти людяності». Згідно з цим законом, діяння визнається насильницьким зникненням, якщо воно включає:

- Арешт, затримання або викрадення особи державою або політичною організацією (або з їхньої санкції/підтримки).
- Подальшу відмову визнати факт позбавлення волі або надати інформацію про долю/місцезнаходження особи.
- Намір позбавити людину захисту закону на тривалий період.

⁷⁶ Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666>

Стаття 6.

Довічне або тимчасове позбавлення волі застосовується до будь-якої особи, яка вчиняє будь-який з наведених нижче діянь, якщо це вчинено в межах широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, з відома про такий напад: ...

6. Насильницьке зникнення осіб шляхом арешту, затримання або викрадення осіб державою або політичною організацією, або з їхнього дозволу, підтримки чи мовчазної згоди, з подальшою відмовою визнати факт позбавлення волі або надати інформацію про долю чи місцезнаходження цих осіб, з метою позбавлення їх захисту закону на тривалий період часу.⁷⁷

Універсальна юрисдикція щодо переслідування насильницьких зникнень закріплена у статті 1 цього Декрету-закону, яка також поширюється на злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. Рішення про початок переслідування за принципом універсальної юрисдикції приймає **Генеральний прокурор ОАЕ**, що потребує високого ступеня політико-правового узгодження на федеральному рівні.

Принцип універсальної юрисдикції в ОАЕ не є абсолютним. Для порушення кримінального провадження повинні бути дотримані наступні умови:

- підозрюваний повинен фізично перебувати на території ОАЕ.
- підозрювана особа не повинна бути вже засуджена за це ж діяння міжнародним трибуналом або судом іншої держави.
- якщо інша держава (наприклад, країна, де вчинено злочин) запитує екстрадицію, ОАЕ можуть надати пріоритет видачі, а не власному суду.

Хто проводить розслідування

В ОАЕ немає спеціалізованого органу, який би системно розслідував міжнародні злочини, до того ж розслідування злочинів, які відбуваються поза межами країни, не є звичайною практикою місцевих органів.

Якщо зникнення пов'язане з питаннями національної безпеки або тероризму, розслідування, після окремого рішення Генерального прокурора, може бути передано під юрисдикцію спеціалізованих служб безпеки.

Арабська Республіка Єгипет

Конвенція не підписана та не ратифікована.

У судовій системі Єгипту прецеденти у справах про «насильницькі зникнення» (араб. al-ikhtifa' al-qasri) мають специфічний характер через відсутність цієї статті в Кримінальному кодексі. Суди розглядають такі випадки через призму незаконного затримання (ст. 280).

Стаття 280:

«Будь-яка особа, яка заарештує, ув'язнить або затримає людину без наказу компетентних органів і поза випадками, передбаченими законами та правилами для затримання підозрюваних, карається тюремним ув'язненням або штрафом, що не перевищує 200 єгипетських фунтів».⁷⁸

77 Federal Decree-Law No.(12) of 2017 on International Crimes, <https://uaelegislation.gov.ae/en/legislations/1022#:~:text=6..a%20prolonged%20period%20of%20time>

78 https://www.unodc.org/cld/uploads/res/document/criminal_code_of_egypt_english_html/Egypt_Criminal_Code_English.pdf

Стаття 280 сформульована широко («будь-яка особа»), що дозволяє застосовувати її як до приватних осіб, так і до посадових осіб (поліцейських, співробітників служб безпеки), якщо вони діють без законного ордеру. Слід зазначити, що під «тюремним ув'язненням» (al-habs) в єгипетському праві зазвичай розуміється строк від 24 годин до 3 років.

Якщо незаконне затримання супроводжувалося **носінням форми** державного службовця або використанням підробленого ордеру, покарання посилюється. Покарання за незаконне позбавлення волі збільшується до **каторжних робіт** (тимчасових), якщо:

- затриманому погрожували вбивством;
- затриманий піддавався фізичним тортурам (стаття 282).

Універсальна юрисдикція прописана у єгипетському законодавстві досить фрагментарно. Так, стосовно іноземців, які вчинили злочин поза межами Єгипту, кримінальне переслідування можливе, якщо цей злочин стосується лише державної безпеки Єгипту та підробки валюти (стаття 2).

Оскільки Єгипет не ратифікував Римський статут, а в його законодавстві відсутні склади злочину геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, факти переслідування за ці злочини, вчинені іноземцями за кордоном, в єгипетській практиці практично не зустрічаються.

Екстрадиція в Єгипті регулюється переважно Кримінально-процесуальним кодексом Єгипту, відповідними конституційними положеннями та чинними міжнародними угодами. Запити про екстрадицію розглядаються судовими органами Єгипту, а остаточне схвалення, як правило, надається органами виконавчої влади. Єгипет, як правило, дозволяє екстрадицію за умови, що:

- між Єгиптом та державою, що запитує, існує чинний договір про екстрадицію або принцип взаємності;
- правопорушення є кримінальним злочином згідно із законодавством обох юрисдикцій (подвійна злочинність);
- правопорушення не є політичним, військовим і не пов'язане з національною безпекою;
- екстрадиція не наражає особу на тортури, нелюдське або принижуюче гідність поводження, а також не позбавляє її гарантій справедливого судового розгляду.⁷⁹

Хто проводить розслідування

Єдиним органом, який має право порушувати справи за принципом універсальної юрисдикції, є **Генеральна прокуратура**. справи про міжнародний тероризм або загрозу безпеці часто розглядаються спеціалізованими судами з питань національної безпеки.

Країни з найбільшою чисельністю громадян РФ, які довгостроково перебувають на їхній території

Республіка Вірменія

Конвенція ратифікована у 2011 році.

У законодавстві Вірменії насильницькі зникнення вперше були виділені як **окремий склад злочину** з прийняттям нового Кримінального кодексу Республіки Вірменія у 2021 році. Основною нормою є **стаття 451** Кримінального кодексу від 5 травня 2021 року:

79 <https://www.cosmoslegal.com.tr/egypt-extradition-of-convicted-and-detained-persons/>

Стаття 451. Примусове зникнення

1. Примусове зникнення, тобто заперечення або приховування офіційною особою, іншою особою або групою осіб, уповноважених або підтримуваних державою, за згодою або з дозволу держави, факт позбавлення волі особи, позбавленої волі на законних або незаконних підставах, або приховування інформації про статус або місцезнаходження цієї особи, в результаті чого зникла особа виявляється поза захистом закону, карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.⁸⁰

Згідно зі **статтею 135** (Злочини проти людяності), насильницьке зникнення також може розглядатися в контексті злочинів проти людяності, якщо воно вчиняється як частина широко-масштабного або систематичного нападу на цивільне населення.

У Вірменії **універсальна юрисдикція** (ст. 12 Кримінального кодексу) для насильницьких зникнень працює, маючи правову конструкцію «Видай або суди» (Aut dedere aut judicare). Вона спирається на пріоритет міжнародних договорів над національним правом. Так, іноземні громадяни та особи без громадянства, які вчинили злочин за межами Вірменії, підлягають відповідальності за Кримінальним кодексом, якщо це передбачено міжнародним договором Республіки Вірменія.

Стаття 12. Застосування кримінального законодавства щодо діянь, передбачених кримінальним законодавством, вчинених за межами території Республіки Вірменія

3. Питання про кримінальну відповідальність за діяння, передбачене кримінальним законодавством, вчинене за межами території Республіки Вірменія іноземними громадянами, які перебувають на території Республіки Вірменія, та особами, які постійно не проживають у Республіці Вірменія і не мають громадянства, вирішується відповідно до Кримінального кодексу Республіки Вірменія, якщо вчинене ними діяння вважається кримінальним правопорушенням згідно з міжнародними договорами Республіки Вірменія і якщо вони не були притягнуті до кримінальної відповідальності за це діяння, незалежно від того, чи вважається кримінальне правопорушення кримінальним правопорушенням у державі, на території якої воно було вчинене.

Треба додати, що питання про кримінальну відповідальність за принципом універсальної юрисдикції вирішується, якщо:

- вчинене діяння спрямоване проти інтересів Республіки Вірменія;
- злочин спрямований проти прав і свобод громадян Республіки Вірменія; осіб без громадянства, які постійно проживають у Республіці Вірменія; осіб, які проживають у Республіці Вірменія та мають статус біженця; шукачів притулку або осіб, які отримали притулок у Республіці Вірменія; юридичних осіб (ч. 4 ст. 12).

Хто проводить розслідування

Слідчий комітет Вірменії є основним органом, відповідальним за попереднє слідство у більшості кримінальних справ, в структурі якого діє **Департамент з розслідування особливо важливих справ**. Він займається випадками насильницьких зникнень, якщо вони мають резонансний характер або пов'язані з тяжкими злочинами.

Військове слідче управління: Розслідує зникнення, що сталися в контексті військової служби або збройних конфліктів.

Служба національної безпеки може проводити розслідування, якщо насильницьке зникнення пов'язане з тероризмом або злочинами проти миру і безпеки людства.

80 Кримінальний кодекс Республіки Вірменія. <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-12/Criminal%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Armenia%20%282022%29%20%28English%29.pdf>

Прокуратура Республіки Вірменія здійснює нагляд за законністю слідства, координує міжнародно-правове співробітництво з питань екстрадиції або отримання правової допомоги від інших країн.

Грецька Республіка

Конвенція ратифікована у 2015 році.

Самостійний склад злочину насильницького зникнення як тяжкого злочину, відмінного від інших пов'язаних злочинів, було внесено до Кримінального кодексу законом № 4268/2014, який ратифікував Конвенцію. Цим же законом були запроваджені зміни до Цивільного кодексу в частині незаконності усиновлення дітей, які стали жертвами насильницького зникнення.

Стаття 322. Викрадення людини.

1. Той, хто обманом, силою або погрозою застосування сили заарештує, викраде або незаконно утримує іншу особу з метою позбавлення її захисту держави, а зокрема той, хто тримає іншу особу в заручниках або в іншому подібному стані позбавлення волі, карається позбавленням волі на строк не більше десяти років. Якщо діяння було вчинено з наміром примусити потерпілого або когось іншого до дії, бездіяльності або терпимості, за які він не зобов'язаний, позбавлення волі призначається за умови, що це діяння не карається суворіше за правилами сукупності злочинів.

2. Діяння, передбачене пунктом 1, карається позбавленням волі, навіть якщо воно вчинене без використання засобів, зазначених у ньому, якщо воно вчинене працівником або особами чи групами осіб, що діють з дозволу, за підтримки чи згоди державного органу, за умови, що за цим слідує відмова визнати позбавлення волі або приховування долі чи місцезнаходження жертви (насильницьке зникнення).

3. Той, хто як начальник віддав наказ про вчинення діяння, зазначеного в попередньому пункті, якщо воно було вчинене або на яке було вчинено замах, карається позбавленням волі на строк не менше десяти років.

4. Будь-хто, хто як начальник не вживає всіх необхідних та розумних заходів у межах своїх повноважень для запобігання або припинення вчинення акту насильницького зникнення або не передає інформацію про такий акт компетентним органам для розслідування та кримінального переслідування, карається позбавленням волі на строк не менше трьох років, якщо його діяння не карається суворіше згідно з положеннями про участь.⁸¹

Дещо раніше, у 2002 році, Греція ратифікувала Римський статут, у зв'язку з чим Законом № 3948/2011 положення внутрішнього законодавства були приведені у відповідність до Римського статуту, який за певних обставин криміналізує насильницьке зникнення як злочин проти людяності.

Стаття 8. Злочини проти людяності (Закон № 3948/2011)

1. Той, хто в контексті широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, спрямованого або заохочуваного державою чи організацією, що здійснює квазідержавну владу в певній місцевості:

... (b) спричиняє зникнення іншої особи з наміром позбавити її на тривалий період захисту держави,

(c) викрадаючи її за наказом або за згодою держави чи політичної організації, або позбавляючи її іншим чином свободи пересування, без подальшого надання негайної та

81 Кримінальний кодекс Греції (Закон 4619/2019) <https://www.lawspot.gr/nomothesia/poinikos-kodikas-nomos-4619-2019/>)

точної інформації про її долю та місцезнаходження, або (d) відмовляючись за наказом держави чи політичної організації або порушуючи юридичне зобов'язання, негайно надати інформацію про долю та місцезнаходження особи ... або надаючи неправдиву інформацію, ... карається позбавленням волі на строк не менше десяти років.⁸²

Важливо враховувати, що на практиці Закон 3948/2011 застосовується рідше, оскільки він вимагає доказів «системності» дій влади, тоді як стаття 322 Кримінального кодексу дозволяє розслідувати конкретні інциденти, які не є частиною масової атаки цивільного населення.⁸³

На відміну від Іспанії, де закон істотно обмежив універсальну юрисдикцію, законодавство Греції зберігає ширші можливості для переслідування за насильницькі зникнення, вчинені за межами країни. **Універсальна юрисдикція в Греції** регулюється статтею 8 Кримінального кодексу (Злочини, вчинені за кордоном, які завжди караються за грецькими законами). Згідно з цією статтею, грецькі суди мають право судити за будь-який злочин, для якого спеціальні положення або міжнародні конвенції, підписані та ратифіковані Грецькою державою, передбачають застосування грецького кримінального законодавства.

Хто проводить розслідування

Прокуратура (Public Prosecutor) є ключовою ланкою. Прокурор при суді першої інстанції отримує заяви, оцінює наявність складу злочину та ініціює кримінальне переслідування. Стаття 43 Кодексу кримінального процесу передбачає, що прокурор має обов'язок розслідувати злочини, що підпадають під юрисдикцію Греції, включно з тими, які охоплюються універсальною юрисдикцією.

Слідчі судді (Investigating Judges). У разі тяжких злочинів, до яких належить насильницьке зникнення за ст. 322 КК, розслідування веде судовий слідчий.

Грецька поліція (Hellenic Police) відповідає за фіксацію випадків зникнень у національній базі даних та системі Шенген (SIS II), що на практиці належить до компетенції підрозділу з пошуку зниклих безвісти (Sub-Division of Fugitives and Missing Persons).

Литовська Республіка

Конвенція ратифікована у 2013 році.

Литовські законодавці ввели окрему статтю до Кримінального кодексу «Насильницьке зникнення», але розмістили її у главі XV «Злочини проти людяності та воєнні злочини». Тобто насильницькі злочини можуть розслідуватися як частина міжнародних злочинів, але без прив'язки до масштабності та системності злочинних дій.

Стаття 100¹. Насильницьке зникнення

Особа, яка, діючи як представник держави або особа чи група осіб, що діють з дозволу, підтримки чи схвалення держави, затримала, арештувала, викрала або іншим чином позбавила особу свободи, коли таке затримання, арешт, викрадення або позбавлення свободи заборонені, або приховувала долю чи місцезнаходження зниклої особи, карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років.⁸⁴

Литва активно застосовує принцип **універсальної юрисдикції** до переслідування за вчинення злочинів проти людяності, включаючи насильницькі зникнення, оскільки редакція статті 7 Кримінального кодексу дозволяє переслідувати осіб за дані злочини незалежно від їх громадянства та місця вчинення діяння. На підставі цього принципу Генеральна прокуратура

82 Закон № 3948/2011 (Урядовий вісник 71/A/5-4-2011). Адаптація положень національного законодавства до положень Статуту Міжнародного кримінального суду, ратифікованого Законом 3003/2002 (Урядовий вісник А' 75). <https://www.e-nomothesia.gr/kat-dikasteria-dikaiosune/n-3948-2011.html>

83 Report submitted by Greece under article 29 (1) of the Convention, due in 2017. Committee on Enforced Disappearances. CED/C/GRC/1. 11 March 2019. <https://docs.un.org/en/CED/C/GRC/1>

84 <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/71900/LTU-71900.pdf>

Литви ініціювала, наприклад, резонансні розслідування щодо подій у Білорусі за фактами тортур та зникнень у 2020 році.

Стаття 7. Кримінальна відповідальність за злочини, передбачені міжнародними договорами

Особи несуть відповідальність згідно з цим кодексом, незалежно від їх громадянства та місця проживання, а також місця вчинення злочину та того, чи карається вчинене діяння за законами місця вчинення злочину, коли вони вчиняють злочини, за які передбачена відповідальність на підставі міжнародних договорів: 1) злочини проти людяності та воєнні злочини (статті 99–113) ...

Хто проводить розслідування

Генеральна прокуратура координує розслідування тяжких міжнародних злочинів силами Департаменту з розслідування організованої злочинності та корупції.

Бюро кримінальної поліції силами спеціалізованих підрозділів займається збором доказів та оперативною роботою у справах, що підпадають під універсальну юрисдикцію.

Австрійська Республіка

Конвенція ратифікована у 2012 році.

У законодавстві Австрії насильницькі зникнення регулюються як на рівні загального кримінального права, так і в межах міжнародного правосуддя. Австрія є однією з країн, яка впровадила **автономний склад злочину** в національний Кримінальний кодекс.

З 1 січня 2015 року до Кримінального кодексу Австрії (Strafgesetzbuch, StGB) введено спеціальну норму, яка криміналізує насильницьке зникнення як окреме діяння:

Стаття 312b Насильницьке зникнення людини

Той, хто викрадає особу від імені або з їх схвалення держави чи політичної організації, або іншим чином позбавляє її особистої свободи та приховує долю чи місцезнаходження зниклої безвісти особи, карається позбавленням волі на строк від одного до десяти років.⁸⁵

Якщо насильницьке зникнення відбувається як частина широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, воно кваліфікується як міжнародний злочин (Völkerstrafrecht).

Стаття: § 321a. Злочини проти людяності

...

5. Насильницьке зникнення людини (§ 312b) карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років, а якщо це призвело до смерті людини, то позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або довічним позбавленням волі.

Австрія застосовує **принцип універсальної юрисдикції**, що дозволяє їй судам розглядати справи, вчинені за кордоном іноземцями, ґрунтуючись на положеннях статті 64 Кримінального кодексу.

85 Кримінальний кодекс (Strafgesetzbuch, StGB). <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>

Стаття 64. Кримінальні правопорушення, скоєні за кордоном, які караються незалежно від законів місця скоєння злочину.

(1) Австрійське кримінальне право застосовується незалежно від кримінальних законів місця вчинення злочину до таких злочинів, вчинених за кордоном:

Пункт 4с.

Катування (§ 312a), насильницьке зникнення (§ 312b) ... якщо

а) злочинець або жертва є австрійцем,

б) інші австрійські інтереси були порушені цим актом або

с) злочинець на момент вчинення злочину був іноземцем і має постійне місце проживання в країні **або перебуває в Австрії** й не може бути виданий.

У 2023 році країна представила оновлену доповідь до Комітету ООН, підтвердивши готовність переслідувати винних незалежно від їхнього статусу.

Хто проводить розслідування

Прокуратура (Staatsanwaltschaft), спеціалізовані відділи якої координують розслідування тяжких міжнародних злочинів.

Управління державного захисту та розвідки (DSN) як спеціалізований орган може брати участь у справах, пов'язаних з державними агентами або політично мотивованими зникненнями.

Кримінальна поліція (LKA/BK) займається оперативною роботою та пошуком зниклих осіб.

Швейцарська Конфедерація

Конвенція ратифікована у 2016 році.

У Швейцарії насильницькі зникнення регулюються як на рівні національного Кримінального кодексу, так і через активне застосування принципу універсальної юрисдикції стосовно насильницьких зникнень як частини міжнародних злочинів.

Швейцарія ввела **спеціальну статтю** в Кримінальному кодексі (Schweizerisches Strafgesetzbuch), щоб відповідати міжнародним вимогам Конвенції:

Стаття: 185bis. Насильницьке зникнення осіб

1. Покаранням у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року карається той, хто з метою позбавлення особи захисту закону на тривалий час:

а. за дорученням або з відома держави чи політичної організації позбавляє особу свободи, а потім відмовляє в наданні інформації про її долю чи місцезнаходження; або

б. від імені держави або політичної організації або всупереч юридичному обов'язку відмовляє в наданні інформації про долю або місцезнаходження цієї особи.

2. Кримінально відповідальним є також той, хто вчинив злочин за кордоном, перебуває у Швейцарії та не підлягає видачі.⁸⁶

Принцип універсальної юрисдикції закріплений у Кримінальному кодексі **статтею 6**, яка встановлює юрисдикцію над злочинами, які Швейцарія зобов'язана переслідувати відповідно до міжнародних договорів, включаючи геноцид, злочини проти людяності та насильницькі зникнення.

86 Schweizerisches Strafgesetzbuch, https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/de

Стаття 6. Згідно із зобов'язаннями, передбаченими міжнародним договором, переслідуються злочини, вчинені за кордоном

1. Особа, яка вчинила за кордоном злочин або правопорушення, за яке Швейцарія зобов'язалася проводити переслідування відповідно до міжнародної угоди, підпадає під дію цього закону, якщо:

а. дія є караною також у місці її вчинення або місце вчинення не підпадає під кримінальну юрисдикцію; та

б. **винуватець перебуває у Швейцарії** та не підлягає видачі за кордон.

Стаття 264а Кримінального кодексу надає перелік міжнародних злочинів, які підпадають під принцип універсальної юрисдикції. Насильницькі злочини зазначені у цій статті (частина 1 пункт «е») як злочини, що вчиняються з метою позбавлення особи захисту закону на тривалий час:

1. за дорученням або з відома держави чи політичної організації позбавляє особу свободи, після чого відмовляється надати інформацію про її долю чи місцезнаходження, або

2. від імені держави або політичної організації або всупереч юридичному обов'язку відмовляє в наданні інформації про долю або місцезнаходження цієї особи.

У вересні 2023 року у Швейцарії була розглянута перша в історії цієї країни справа за обвинуваченням у насильницькому зникненні, результатом чого став судовий процес, під час якого за принципом універсальної юрисдикції вперше у світі розглядалися злочини, вчинені в Білорусі. Судили экс-бійця білоруського СОБРа Юрія Гаравського за звинуваченням у викраденні опозиційних політиків у 1999 році. У першій інстанції обвинувачений був виправданий через суперечності у свідченнях, але сам факт процесу став прецедентом застосування статті 185bis до подій за межами країни.⁸⁷

Хто проводить розслідування

Федеральна прокуратура (MPC/BA), якщо справа кваліфікується як злочин проти людяності або підпадає під універсальну юрисдикцію.

Федеральне відомство поліції, яке надає оперативну підтримку в міжнародних розслідуваннях.

Кантональні органи влади, які розслідують «звичайні» викрадення або зникнення, що сталися на території конкретного кантону (наприклад, справа Гаравського розглядалася судом кантону Санкт-Галлен).

Федеративна Республіка Німеччина

Конвенція ратифікована у 2009 році.

У законодавстві Німеччини насильницьке зникнення регулюється двома основними нормативними актами залежно від масштабу злочину.

I. Як міжнародний злочин в межах Кодексу злочинів проти міжнародного права (Völkerstrafgesetzbuch, VStGB), прийнятого для імплементації Римського статуту, де насильницьке зникнення класифікується як складова злочину проти людяності.

Параграф 7 (Злочини проти людяності), частина 1, пункт 7.

Той, хто в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення ... примусово змушує людину зникнути, маючи намір не тільки тимчасово позбавити її захисту закону,

87 <https://www.dw.com/uk/u-svejcarii-sudat-eksbijca-biloruskogo-sobru-cogo-cekati/a-66859378>

- а) викрадає її за дорученням або з відома держави чи політичної організації або іншим чином серйозно обмежує її фізичну свободу, не надаючи в подальшому негайної правдивої інформації про її долю та місцезнаходження, або
- б) відмовляється від імені держави або політичної організації або всупереч юридичному обов'язку негайно надати інформацію про долю та місцезнаходження людини, яка була позбавлена фізичної свободи відповідно до пункту а), або надає неправдиву інформацію про це, карається позбавленням волі на строк не менше п'яти років.⁸⁸

II. Як загальнокримінальний злочин

Тривалий час у Німеччині не було окремої статті в Кримінальному кодексі (Strafgesetzbuch, StGB) для поодиноких випадків насильницьких зникнень. Однак у рамках виконання зобов'язань за Конвенцією ООН була введена спеціальна норма, закріплена у статті 234b. Її впровадження стало відповіддю на критику ООН і правозахисних організацій, які вказували на відсутність автономного складу злочину для випадків, що не підпадають під визначення «злочинів проти людяності».

Стаття 234b. Зникнення людей.

(1) Покаранням у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року карається особа, яка, будучи державним службовцем або за дорученням чи з відома держави

1. викрадає особу або іншим чином позбавляє її фізичної свободи, при цьому відмовляючи надавати інформацію про її долю або місцезнаходження, або

2. приховує долю або місцезнаходження особи, яка була викрадена або іншим чином позбавлена фізичної свободи державним службовцем або від імені чи з відома держави, або відмовляється надавати інформацію про це,

тим самим позбавляючи її захисту закону.⁸⁹

Універсальна юрисдикція закріплена в статті 1 Кодексу злочинів проти міжнародного права і застосовується до всіх зазначених у ньому злочинів проти міжнародного права, навіть якщо діяння було вчинено за кордоном і не має зв'язку з територією Німеччини. На практиці німецькі органи юстиції починають провадження лише тоді, коли підозрюваний перебуває у Німеччині або принаймні доступний для арешту.

Важливо розуміти, що якщо насильницьке зникнення є ізольованим випадком в межах Кримінального кодексу (ст. 234b), який скоєний за кордоном без зв'язку з Німеччиною, німецькі суди, як правило, **не мають повноважень** його розглядати, оскільки питання громадянства жертви або злочинця є критично важливими для розгляду таких випадків.

Хто проводить розслідування

Федеральна прокуратура (Generalbundesanwalt), яка часто розпочинає «структурні розслідування» (Strukturermittlungsverfahren) – збір доказів щодо конкретного конфлікту (наприклад, у Сирії чи Україні) «про запас», щоб мати готову базу, коли підозрювані опиняться в межах досяжності. Якщо насильницьке зникнення кваліфікується як злочин проти людяності, важлива роль належить Генеральному прокурору при Верховному суді. Органи прокуратури приймають рішення про початок провадження, здійснюють керівництво слідством на федеральному рівні та представляють обвинувачення у вищих судах.

Федеральне відомство кримінальної поліції (Bundeskriminalamt, БКА) проводить оперативно-розшукові заходи, збір доказів (у тому числі за «структурними розслідуваннями»), ідентифікацію тіл та координацію з Інтерполом. У своїй структурі має спеціалізований підрозділ

88 Völkerstrafgesetzbuch <https://www.gesetze-im-internet.de/vstgb/BJNR225410002.html>

89 Strafgesetzbuch. <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>

(Zentralstelle für die Bekämpfung von Kriegsverbrechen), який займається справами про зниклих безвісти та міжнародними злочинами, воєнними злочинами та злочинами проти людяності.

Поліція земель (Landespolizei) займається випадками зникнення, якщо зникнення розслідується як загальнокримінальний злочин і воно сталося на території Німеччини без ознак системності.

Чеська Республіка

Конвенція ратифікована у 2017 році.

Як і в низці інших країн, у Кримінальному кодексі Чеської Республіки (Trestní zákoník) немає окремої статті під назвою «Насильницьке зникнення», за якою можна переслідувати ізольовані випадки. На практиці кваліфікація злочинних діянь відбувається за сукупністю інших статей:

- Позбавлення особистої свободи (стаття 170).
- Викрадення людини (стаття 172).
- Зловживання повноваженнями посадовою особою (стаття 329), якщо в справі замішаний представник влади.

Як міжнародний злочин, насильницьке зникнення включено до статті 401 Кримінального кодексу «Злочини проти людяності»

Стаття 401. Злочини проти людяності

(1) Хто в межах масштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, вчиняє ...

g) позбавлення особистої свободи, вивезення в невідоме місце або будь-яке інше обмеження особистої свободи з подальшим недобровільним зникненням осіб,

... карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років або винятковим покаранням.⁹⁰

Чехія застосовує так звану абсолютну модель **універсальної юрисдикції**, закріплену у статті 7 Кримінального кодексу (Принцип захисту та принцип універсальності). Окрім злочинів проти людяності, у переліку статті міститься ще 26 складів злочинів, за які Чехія може переслідувати іноземних громадян та осіб без громадянства. Серед них – злочин геноциду, катування, підготовка агресивної війни, переслідування населення, недозволене ведення бойових дій та ін.

Хто проводить розслідування

Національний центр боротьби з організованою злочинністю є основним слідчим органом поліції Чеської Республіки, у структурі якого є підрозділи, що спеціалізуються на тероризмі, екстремізмі та найтяжчих міжнародних злочинах. Детективи Центру проводять оперативно-розшукові заходи, збирають докази та співпрацюють з іноземними спецслужбами та міжнародними організаціями (Європол, Інтерпол).

Верховна державна прокуратура здійснює процесуальне керівництво розслідуванням таких справ. Вона ж представляє обвинувачення в суді.

Військова поліція може залучатися в особливих випадках, якщо злочин проти людяності вчинено військовослужбовцями або в зоні збройного конфлікту.

90 Кримінальний кодекс (Zákon č. 40/2009). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

Наприклад, чеські офіцери військової поліції в 2023 році були направлені в Україну саме для допомоги в розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності.⁹¹

Генеральна інспекція сил безпеки проводить розслідування, якщо у скоєнні злочину (наприклад, насильницького зникнення всередині країни) підозрюється співробітник поліції або спецслужб, щоб забезпечити незалежність слідства.

Управління міжнародного поліцейського співробітництва Президії поліції Чехії забезпечує обмін даними через канали Інтерполу та координує дії, якщо підозрюваний перебуває за кордоном.

Республіка Сербія

Конвенція ратифікована у 2011 році.

Оскільки у Кримінальному кодексі відсутня спеціальна стаття для переслідування за несистемні насильницькі зникнення, для кваліфікації випадків зникнення використовують статтю 132 (Незаконне позбавлення волі) та статтю 134 (Викрадення людини).

Стаття 132: Незаконне позбавлення волі.

(1) Хто незаконно позбавляє особу волі або обмежує її свободу пересування, карається позбавленням волі на строк до трьох років. (2) Якщо злочин, передбачений частиною 1 цієї статті, вчинено посадовою особою, зловживаючи своїм службовим становищем або владою, вона карається позбавленням волі на строк від шести місяців до п'яти років. (3) Якщо незаконне позбавлення волі тривало більше тридцяти днів, було здійснено жорстоким способом або спричинило тяжке тілесне ушкодження особі, незаконно позбавленій волі, або інші тяжкі наслідки, винний карається позбавленням волі на строк від одного до восьми років. (4) Якщо незаконне позбавлення волі спричинило смерть особи, незаконно позбавленої волі, винний карається позбавленням волі на строк від двох до дванадцяти років.

Стаття 134: Викрадення людини

(1) Особа, яка силою, погрозами, обманом або іншими засобами викрадає або утримує особу з метою вимагання грошей або іншого майна від неї або іншої особи, або з метою примусу її або іншої особи до вчинення, невчинення або терпіння чогось, карається позбавленням волі на строк від двох до десяти років.

(2) Особа, яка з метою досягнення мети викрадення погрожує викраденій особі вбивством або тяжким тілесним ушкодженням, карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років.

(3) Якщо викрадена особа утримується понад десять днів, піддається жорсткому поводженню, зазнає серйозної шкоди здоров'ю або виникають інші серйозні наслідки, або якщо злочин, передбачений пунктом 1, вчинено щодо неповнолітньої особи, винний карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років.

(4) Якщо злочин, передбачений пунктами 1–3, призводить до смерті викраденої особи або якщо злочин вчинено групою осіб, злочинець карається позбавленням волі на строк від п'яти до вісімнадцяти років.

91 <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2023/04/4/7159212/#:~:text=%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%20%D0%A7%D0%B5%D1%85%D0%B8%D0%B8%20%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%BB%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5,%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B8%20%D0%A7%D0%B5%D1%85%D0%B8%D0%B8%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%82%20%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%8B%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%BA%D1%83%20%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B5>

(5) Якщо злочин, передбачений пунктами 1–3 цієї статті вчинено організованою злочинною групою, винний карається позбавленням волі на строк не менше п'яти років.⁹²

На сьогодні можливості кримінального переслідування залежать від положень статті 371 Кримінального кодексу. У 2016 році вона зазнала правок, в результаті чого насильницькі зникнення були прямо включені до переліку дій, які складають злочини проти людяності.⁹³

Стаття 371. Злочин проти людяності

Хто, порушуючи норми міжнародного права, в умовах широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, наказує: вчинення ... **примусового зникнення; затримання або викрадення осіб без надання інформації про їх місцезнаходження з метою позбавлення їх правового захисту;** ... або будь-хто, хто вчиняє будь-яку з вищезазначених дій, карається позбавленням волі щонайменше на строк п'ять років або на строк від тридцяти до сорока років.

Сербія визнає принципи універсальної юрисдикції щодо тяжких міжнародних злочинів. Однак на практиці країна часто стикається з критикою через відмову видавати своїх громадян на запити сусідніх держав (наприклад, Косово) за воєнні злочини. У законодавстві Сербії **універсальна юрисдикція** реалізована через Загальну норму ст. 9 Кримінального кодексу. Це дозволяє притягати до кримінальної відповідальності іноземців, які вчинили злочини поза межами Сербії, навіть якщо злочин не був спрямований проти Сербії або її громадян. Для реалізації принципу універсальної юрисдикції потрібно дві умови:

- злочин повинен каратися в країні вчинення строком від 5 років і вище;
- підозрюваний повинен перебувати на території Сербії і не видаватися іншій державі.

Стаття 9. Застосування Кримінального кодексу Сербії до іноземного громадянина, який вчиняє кримінальне правопорушення за кордоном

(1) Кримінальне законодавство Сербії також застосовується до іноземного громадянина, який за межами території Сербії вчиняє кримінальне правопорушення проти неї або її громадянина, ... якщо він перебуває на території Сербії або екстрадується до Сербії.

(2) Кримінальне законодавство Сербії також застосовується до іноземного громадянина, який скоїв за кордоном злочин проти іноземної держави або іноземного громадянина, за який відповідно до законодавства країни, в якій він був скоєний, може бути призначено покарання у вигляді п'яти років позбавлення волі або більш суворе покарання, якщо він перебуває на території Сербії і не екстрадується до іноземної держави.

Хто проводить розслідування

Прокуратура з воєнних злочинів та спеціальні відділи судів з воєнних злочинів, які займаються переважно зникненнями в регіоні, пов'язаних з конфліктами 1990-х років.

Урядова комісія з безвісти зниклих займається координацією пошуку тіл, їх ідентифікацією та діалогом із сусідніми країнами (наприклад, з Косово в межах декларацій 2023 року).

Поліція розслідує поточні випадки викрадень і зникнень в межах загально-кримінальних проваджень.

92 <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/17052>

93 Additional information submitted by Serbia under article 29 (4) of the Convention. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. CED/C/SRB/Al/1. 25 October 2021. <https://docs.un.org/en/CED/C/SRB/Al/1#:~:text=SRB/Al/1-2,Article%20134%20remain%20as%20current>

Конвенція не підписана та не ратифікована.

У Кримінальному кодексі Канади наразі немає окремої статті «насилницьке зникнення» для переслідування поодиноких випадків. Такі діяння переслідуються за статтею 279, яка передбачає покарання за викрадення людини або захоплення заручників.

Стаття 279 Викрадення людей, торгівля людьми, захоплення заручників та викрадення

(1) Кожна особа, яка викрадає іншу особу з наміром

(a) утримати цю особу в ув'язненні або ув'язненні проти її волі;

(b) незаконно вислати або вивезти цю особу з Канади проти її волі; або

(c) утримувати цю особу з метою отримання викупу або примусової праці проти її волі, вчиняє злочин.

(2) Кожен, хто без законних повноважень утримує, ув'язнює або силоміць захоплює іншу особу, винен у

(a) злочині, що карається позбавленням волі на строк до десяти років;⁹⁴

Канада зазнає критики з боку ООН та правозахисників за відсутність автономного складу злочину, який би враховував специфіку участі державних агентів та їх відмову в наданні інформації щодо зниклої особи.

Разом з тим насилницьке зникнення визнається в Канаді злочином проти людяності на підставі спеціального закону 2000 року – **Акту про злочини проти людяності та воєнні злочини** (Crimes Against Humanity and War Crimes Act, CAHWCA). У розділі «Злочини за межами Канади» зазначається, що геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини є кримінальними правопорушеннями, покаранням за вчинення яких є довічне ув'язнення.

Злочин проти людяності означає у цьому Акті вбивство, винищення, поневолення, депортацію, ув'язнення, катування, сексуальне насильство, переслідування або будь-які інші нелюдські дії чи бездіяльність, вчинені проти цивільного населення або будь-якої ідентифікованої групи, які на момент і в місці їх вчинення становлять злочин проти людяності відповідно до звичаєвого міжнародного права або конвенційного міжнародного права або на підставі того, що вони є злочинними відповідно до загальних принципів права, визнаних спільнотою націй, незалежно від того, чи становлять вони порушення закону, що діяв на момент і в місці їх вчинення.⁹⁵

Універсальна юрисдикція закріплена у статті 8 зазначеного Акту, що дозволяє переслідувати іноземців за злочини, вчинені поза територією Канади за наступних умов:

- особа була громадянином держави, яка брала участь у збройному конфлікті проти Канади, або була цивільним або військовим працівником такої держави;
- жертва злочину була громадянином Канади, або
- жертва злочину була громадянином держави, яка була союзником Канади у збройному конфлікті; або
- після того, коли, як стверджується, було вчинено злочин, особа перебуває в Канаді.

Хто проводить розслідування

Королівська канадська кінна поліція як федеральний орган, відіграє ключову роль, оскільки у її складі є спеціальний підрозділ з воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Саме він в межах універсальної юрисдикції розслідує насилницькі зникнення, скоєні за кордоном. Поліція

94 Criminal Code. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/>

95 Crimes Against Humanity and War Crimes Act. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-45.9/>

також розслідує випадки зникнень на федеральних землях або ті, що мають національний рівень важливості.

Спеціальна програма з воєнних злочинів (War Crimes Program) як міжвідомча група, що координує роботу з притягнення до відповідальності осіб, які вчинили насильницькі зникнення в інших країнах і опинилися в Канаді. До її складу входять:

Міністерство юстиції (Department of Justice). Його юристи з Секції воєнних злочинів вирішують, чи достатньо доказів для порушення справи.

Агентство прикордонних служб Канади (CBSA), яке займається виявленням і депортацією осіб, причетних до зникнень, якщо кримінальне переслідування всередині Канади неможливе.

Місцева та провінційна поліція розслідують злочин, якщо зникнення сталося на території Канади і кваліфікується як загальнокримінальне викрадення.

Республіка Узбекистан

Конвенція не підписана та не ратифікована.

У Кримінальному кодексі Республіки Узбекистан **немає окремої статті**, яка криміналізує «насильницьке зникнення» як самостійне діяння. Такі дії кваліфікуються за «суміжними» статтями КК:

Стаття 137 (Викрадення людини). Це основна норма, за якою переслідуються подібні діяння. Карається позбавленням волі на строк від 3 до 15 років залежно від обтяжуючих обставин.

Стаття 234 (Незаконне затримання або взяття під варту). Застосовується, якщо злочин вчинено посадовою особою. Карається позбавленням волі на строк до 3 років.

Стаття 235 (Застосування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання). Часто використовується у справах, де затриманих утримують інкомунікадо (без зв'язку із зовнішнім світом). Карається позбавленням волі на строк від 3 до 10 років.⁹⁶

У КК Узбекистану є Розділ VIII «Злочини проти миру та безпеки людства» (Розділ другий. Злочини проти миру та безпеки), але він не містить детального переліку діянь, що становлять «злочини проти людяності», до яких належали б системні насильницькі зникнення.

У законодавстві Узбекистану принцип **універсальної юрисдикції** виражений обмежено і практично не застосовується до іноземців за злочини, вчинені за межами країни. У статті 12 Кримінального кодексу зазначається, що іноземні громадяни, а також особи без громадянства, які не проживають постійно в Узбекистані, за злочини, вчинені за його межами, підлягають відповідальності за цим Кодексом лише у випадках, передбачених міжнародними договорами або угодами. Тобто, враховуючи відсутність ратифікації Конвенції та Римського статуту – практично ніколи.

Хто проводить розслідування

В Узбекистані розслідування насильницьких зникнень (які юридично кваліфікуються як «викрадення людини» або «незаконне позбавлення волі») розподілене між кількома відомствами залежно від обставин справи.

Територіальні підрозділи та служба карного розшуку МВС Узбекистану, які займаються випадками викрадення цивільними особами та пошуком безвісти зниклих, проводять оперативні заходи щодо встановлення місцезнаходження зниклих осіб.

96 Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. <https://www.lex.uz/acts/111457>

Генеральна прокуратура, яка відіграє ключову роль у випадках, коли до зникнення причетні посадові особи, наприклад, співробітники правоохоронних органів. Крім того, прокурори зобов'язані реагувати на скарги про таємні затримання.

Служба державної безпеки долучається до розслідувань, якщо зникнення пов'язане з питаннями національної безпеки: тероризм, екстремізм та організована злочинність, де зникнення може бути частиною більш масштабного злочину проти держави.

